

Biblioterápia – A könyvtár(os) lehetőségei a börtönben

Tartalom

1. Bevezetés.....	3
1.2. A biblioterápia kialakulása és jelentősége.....	4
1.3. A biblioterápia céljai, hatásai	6
2. A biblioterápia olvasásszociológiai szempontból	14
3. A könyvtár szerepe.....	17
4. Lehetőségek a büntetés-végrehajtási intézetekben.....	20
4.1. Hogyan segíthet a könyvtár a börtönben?.....	21
4.2. A CLTL program	24
5. Kitekintés	25
6. A biblioterápiás foglalkozás gyakorlatának bemutatása	26
6.1. A csoportok bemutatása	30
7. Összegzés	49
Felhasznált irodalom	53
Mellékletek.....	57
Képek.....	57
Felhasznált művek.....	57

1. Bevezetés

Szerte a világon kurrens problémává vált a bűnözés, ezzel együtt a büntetés-végrehajtással kapcsolatos nehézségek, kérdések és megoldások, melynek hatására az eddig zárt intézményrendszer széles körű társadalmi nyilvánosságot kapott. Számos tudományág és szakterület kezdett foglalkozni a témával, ezzel segítséget nyújtva a bűnözés megelőzésében és felszámolásában. Ez alól nem képeznek kivételt a könyvtárosok sem, akik börtönkönyvtári szolgáltatásokkal vagy „külsősként” biblioterápiás foglalkozásokat tartva abban segédkezhettek, hogy bebizonyosodjon, az olvasás eredményre vezethet a börtönökben folyó személyiségformáló, javító és fejlesztő munkában is.

A biblioterápia börtönprogramokba való beemelése azon a felismerésen alapul, hogy az elítélt társadalmi kudarcaiban kulcstényező lehet érzékelési, észlelési képessége. Minden szocioterápiás és művészetterápiás foglalkozás a résztvevők „érzékenyítését” tűzi ki célul, annak reményében, hogy sikerül javítani azokon a részben vagy teljesen hiányzó készségeken és képességeken, amelyek az elítélteknek a társadalom számára elfogadható formában gyakorolt életviteléhez és egy egészséges személyiséghez szükségesek. Ha az elítélt megtanulja differenciáltan szemlélni az őt körülvevő problémákat, lehetőségeket, akkor a percepció, kognitív és szociális készségeiben is változás megy végbe. Ebben a változási folyamatban segíthetnek a csoportos foglalkozások: miközben tudjuk, hogy csodát nem tehetünk ezekkel az elkallódott emberekkel, hiszen a kialakult személyiség mindenestül aligha megváltoztatható, a személyiségstruktúra hangsúlyai átrendezhetőek, ami már elég lehet az illető normális életvitelének és a társadalom által elfogadott célokra és jövőre való irányultságának, asszertivitásának kialakításához.

A jelen dolgozat alapját az a személyes és szakmai tapasztalat képezte, amelyet leendő könyvtárosként saját tervezésű és vezetésű biblioterápiás foglalkozásaim keretében, a pécsi Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében fogvatartottakkal folytatott foglalkozássorozat tartása során szereztem. Munkám alapja tehát nem a hagyományos értelemben vett könyvtártudományi kutatások területéről származik, hanem egy speciális, terápiás empirikus anyag, amelynek megközelítéséhez és elemzéséhez igyekeztem fejlesztő a biblioterápia elméleti és módszertani hátterét, valamint tudományközi kapcsolatait is áttekinteni.

1.2. A biblioterápia kialakulása és jelentősége

A börtönfoglalkozásokon általam alkalmazott módszer alapja a fejlesztő biblioterápia, kezdetként tehát azt fogom körüljárni, hogy ez milyen gyakorlatot is jelent pontosan, illetve honnan eredeztethető és mire használható. A biblioterápia széleskörű nemzetközi hagyományokra épülő módszer, mely többféle tudomány belátásait és tapasztalatait magába foglalja, és pszichológiai problémák kezelésére, valamint általános személyiségfejlesztésre a terápiás intézetektől kezdve a könyvtárakig sok helyütt alkalmazzák. Ennek ellenére Magyarországon csak az 1980-as években kezdett ismertté válni, többek között olyan könyvtáros körökben ismert és elismert szakemberek népszerűsítő publikációinak köszönhetően, mint Bartos Éva és Nagy Attila. Ám nyilvánosságra még ekkor sem kerültek olyan eredmények, melyek széles körben meggyőzőek lettek volna a módszer hasznosságát, hasznosíthatóságát, hatását, esetleg ezek mérhetőségét és az alkalmazható módszertant tekintve. Ez utóbbi szempontból persze ma sem vagyunk sokkal jobb helyzetben.

A biblioterápia szellemiségének antik gyökereire talán a legszebb példa az a felirat, amely a thébai könyvtárban fogadta az oda betérőket: „A könyvtár gyógyszeres ládika a léleknek”.¹ A biblioterápia első megközelítésben tehát könyvek általi gyógyítást jelent. A szépirodalmi művek és más szövegek (például népmesék, tanulságos történetek) gyógyító hatását évszázadok óta szinte minden kultúrában ismerték, akkor is, amikor a mai értelemben vett biblioterápiás gyakorlat még nem létezett, s a 19. századig nem fogalmazták meg a biblioterápia elvét, módszereit sem. A legrégebbi példák között szokták említeni az ősi hindu orvoslást, amelynek gyakorlatában szokás volt a gyógyszer mellé egy tanulságos történetet is adni a betegeknek. A biblioterápia esetében tehát egy olyan módszert kell megvizsgálnunk, melynek alkalmazási-gyakorlati tapasztalatai sokkal régebbre nyúlnak vissza, mint az elméleti-szakmai kidolgozottsága. Az 1961-ben kiadott Webster's Third New International Dictionary megfogalmazása szerint a biblioterápia „válogatott olvasmányanyag terápiás segédeszközként való felhasználása a gyógyászatban és a pszichiátriában”.² Vagyis a biblioterápia tágabb értelemben vett jelentése a személyes problémák megoldásának segítése irányított olvasással. Könyvtáros szempontból pedig az a határozott szándék a biblioterápia alapja, hogy a könyvek és egyéb források segítségével befolyásoljuk, áthangoljuk a

¹ Sóron Ildikó: A művészetterápiák könyvtári alkalmazásának új lehetőségei. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 18. évf. (2009) 6. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/a-muveszetterapiak-konyvtari-alkalmazasanak-uj-lehetosegei/> (2012. 11.11)

² Bartos Éva: Olvasókönyv a biblioterápiáról. Budapest : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989. 11. o.

viselkedésmódokat, valamint kiszolgáljuk az olvasók speciális vagy kevésbé speciális élethelyzetéből fakadó információs igényeit. Látható, hogy mára a kifejezés sokkal széleskörűbb értelmet nyert, mely egyaránt tartalmazza a gyógyítást, a rehabilitációt, a fejlesztést és a megelőzést.

A biblioterápia alkalmazása azóta lehetséges, mióta a beteget, a testet és a lelket egyszerre kívánták gyógyítani, és nem csak a betegséget kúrálták. Az orvostudományban meghonosodott az az eljárás, hogy a lelki és testi okokat egyidejűleg vegyék számításba és kezdjék el kezelni. A cél az volt, hogy a beteg higgyen a gyógyulásában és önmagában, az olvasás pedig ebben vált segítő eszközzé. Az első ilyen irányú próbálkozásokról a 19. században Benjamin Rush, philadelphiai orvos készített feljegyzéseket, később John Minson Galt már a kezelési programok részeként alkalmazta a biblioterápiát.³ Kezdetben a biblioterápiás gyakorlat kizárólag klinikai keretek között működött, orvosi felügyelettel, majd idővel más közegekben is egyre népszerűbbé vált. A 20. század hatvanas éveiben bővült ki a biblioterápia alkalmazása azzal a céllal, hogy elmélyítsék az önismeretet, elősegítsék az önmegvalósítást és erősítsék a mentális egészség megtartását. Itt kell megemlítenem az önfejlesztés elősegítését is, melyet világszerte az alapvető könyvtári tevékenységek közé sorolnak, ezért 1939-ben hivatalosan is elismerték a biblioterápiát, mint könyvtári szolgáltatást, amikor a Hospital Division of the American Association megalapította első biblioterápiás társaságát.⁴ Ennek a besorolásnak az alapja, hogy a biblioterápia szoros kapcsolatban áll a tájékoztatással és az olvasóvezetéssel. A könyvtáros egyik alapvető feladata eszerint, hogy célzottan irodalmat közvetítsen és az olvasói igényeknek megfelelő műveket ajánljon – az amerikai gyakorlatban ezt nevezik információs biblioterápiának.

A könyvtáros szakmához egyik legközelebb álló, Merrily F. Hart-féle definíció a következőképpen hangzik: „A biblioterápiában a tanácsadó vagy a könyvtáros irányított olvasás útján nyújt segítséget a személyes problémák megoldásában.”⁵ Más szerzők csak abban az esetben használják a biblioterápia kifejezést, amikor az olvasást előre megtervezett tevékenységek kísérik annak érdekében, hogy az olvasókat hozzásegítsék az olvasmányban rejlő gyógyító tartalom felismeréséhez. Thomas Hébert az olvasást követő beszélgetésnek, szerepjátéknak és kreatív problémamegoldó feladatoknak tulajdonítja a biblioterápia sikerét. Hozzá hasonlóan John Pardeck úgy véli, hogy a biblioterápia egy ötlépcsős folyamat, amely magában foglalja a személyes kapcsolat kialakítása és a gyerekek speciális szükségleteinek

³ Bartos Éva i.m. 12. o.

⁴ U.o. 13. o.

⁵ U.o. 14. o.

azonosítása céljából még az olvasmányok kiválasztása előtt végzett tevékenységeket, valamint az olyan feladatokat is, amelyek a mű elolvasása után személyes felismerésekhez segítik az olvasókat és támogatják őket abban, hogy jobban megértsék a mű szereplőit⁶. A biblioterápia célcsoportjairól szóló leírásokban is véleménykülönbségek fedezhetők fel. Míg Hart és Bernstein azt állítja, hogy „az olvasás mindenkinek segíthet”, más szerzők csak problémás gyerekekkel, illetve serdülőkkel foglalkoznak⁷. A fogalomzavar egy része kétségtelenül annak köszönhető, hogy a biblioterápia kifejezésben benne van a terápia szó, ami automatikusan olyan feltételezéseket szül, hogy a célja valamilyen betegség vagy lelki, mentális zavar gyógyítása.

A biblioterápia definíciói valóban sok utalást tartalmaznak a gyógyításra, a terápiás hatásra és a személyes problémákra, aminek következtében azt lehet gondolni, hogy a biblioterápiában résztvevők nagyrészt rosszul működő, zaklatott, beteg személyiségek. Pardeck három célcsoportot állít fel a biblioterápia számára:

- az érzelmi zavarokkal,
- akisebb alkalmazkodási problémákkal
- és a személyiségfejlődés tipikusan jellemzőproblémáival küzdő

személyek csoportját.⁸

Létezik a biblioterápia meghatározásában egy olyan definíció is, amely kizárólag mentálhigiénés szakfolyóiratokban található. Itt a biblioterápia kifejezést olyan tevékenység jelölésére használják, amelynek során személyes jelenlétet igénylő terápia helyett önsegítő könyveket használnak.⁹

1.3. A biblioterápia céljai, hatásai

Ebben a fejezetben a biblioterápia céljait, hatásait, jellemzőit fogalmaztam meg a szakirodalom alapján. Ezt azért tartottam fontosnak, mert ezek ismeretével könnyebb elhelyezni a módszert könyvtári, nevelési és szociológiai területen egyaránt. Ezen kívül segít összefüggést találni azon pszichológiai és pedagógiai folyamatok között, melyek az olvasóban alakulnak ki és változnak át egy-egy mű olvasása folyamán.

⁶ Doll i.m. 14. o.

⁷ U.o.

⁸ U.o. 15. o.

⁹ U.o.

Két alapvető jellemzőjét emelhetjük ki a biblioterápiának: a személyiség befolyásolására, fejlesztésre irányuló szándékot és a szövegek – többnyire, de nem feltétlenül – irodalmi művek felhasználását. Sok törekvés létezik arra, hogy nem irodalmi művekkel, például szakirodalmi szövegekkel, újságcikkekkel, naplószövegekkel, népmesékkel, bibliarészletekkel, filozófiai szövegekkel is dolgozzunk, s ezek tekintetében a személyes tartalmú beszélgetést ösztönző hatás általában ugyanúgy nem szokott elmaradni, mint a szépirodalomnál. Noha a biblioterápiában felhasznált könyv és szöveg nagyon sokféle lehet – hiszen a fogalom eredetileg nem csak irodalomterápiát jelent –, általában igaz, így a hazai gyakorlatban is, hogy inkább irodalomterápiát értenek rajta. Nagyon fontos azonban, hogy tudjuk, biblioterápia címszó alatt hagyományosan is sokféle szöveggel dolgoztak/dolgoznak, így például esetemben a dalszövegek foglalkozásokra való bevitelének ugyanúgy van létjogosultsága, mint a klasszikus szépirodalmi szövegek alkalmazásának.

A szépirodalmi művek befogadásának lélektani vizsgálatáról természetesen nemcsak a biblioterápiának van mondanivalója, több kutatás (esztétikai, irodalomelméleti, olvasásszociológiai, irodalompszichológiai) közölt eredményeket, melyek magukba foglalják a lélektani, szociológiai, pedagógiai, fiziológiai, esztétikai és társadalmi élmények tanulmányozását.

Az olvasásszociológia egyik alaptétele, hogy ha az olvasónak sikerül megértenie, átélnie az adott művet, lehetősége van arra, hogy a világot megújult gondolkodásmóddal kezdje el szemlélni. De az érzelmi azonosulás hatása még nem jelenti azt, hogy az olvasó egyéni attitűdjei megváltoztak.¹⁰ A mű befogadása egy olyan konstelláció, melyben az állandóan cselekvésre kényszerülő ember, ha átmenetileg is, de felfüggesztheti a cselekvésekre irányuló döntéseit. Ebben a helyzetben lehetősége van következmények nélkül követni másfajta magatartásokat, és azokkal azonosulni. Ha ez a hatás kellőképpen megerősödött és beépült a befogadó személyiségébe, akkor alakulhatnak ki konkrét és megváltozott célkitűzések.

Ezen jellemzőkből kitűnik, hogy a biblioterápiát további két fontos tudományterülettel is szoros összefüggésbe lehet hozni, mégpedig a pedagógiával és a pszichológusi, pszichiáteri munkában alkalmazott pszichoterápiával. A három tevékenység kapcsolódása abban rejlik, hogy a személyiség befolyásolása, változtatása, fejlesztése a céljuk, s ehhez felhasználják a különböző nevelési eszközöket és módszereket, de az eredményeket egy intenzív, és egyben szuggesztív hatással, az irodalmi mű élményszerűségével érik el. Erre a kapcsolatra többek

¹⁰ Gereben Ferenc, Katsányi Sándor, Nagy Attila: Olvasásismeret : (Olvasásszociológia, olvasáslélektan, olvasáspedagógia). Budapest : Tankönyvkiadó, 1980. 268-269. o.

között Buda Béla mutatott rá igen találóan. Eszerint a nevelésben a változás folyamatos, a pszichoterápia pedig valamilyen intenzív hatással a személyiség szerkezeti összetevőin segíti elő a változást. Ugyanakkor a pszichoterápiás folyamatokban is érvényesülnek a nevelési jellegű hatások, illetve a példa értékű nevelőmunka is alkalmazza a pszichoterápia alapvető eszközeit.¹¹

A biblioterápia tehát nem más, mint válogatott olvasmányok felhasználása pszichológiai problémák kezelésére, megelőzésére és személyiségfejlesztésre. Főként az irodalomterápia esetében igaz továbbá, hogy egy, a művészetterápiák közé tartozó interdiszciplináris, verbális terápiás módszerről beszélünk. A művészetterápia általánosságban a művészeti alkotások vagy azok egyes részletei befogadásának és a kreatív művészeti tevékenységnek az elősegítése, az élmények speciális feldolgozása által pedagógiai fejlesztő, valamint terápiás, preventív és rehabilitációs területeken egyaránt hatékony módszerek összessége. A művészetterápia, ahogy a biblioterápia is, lehet aktív és receptív terapia. Aktív terápiában a résztvevő maga alkot valamit: verset, önéletrajzot ír, naplót vezet, fest, filmet készít, agyagedényt formáz, gyöngyöt fűz, zenél. Receptív terápiáról akkor beszélünk, ha a befogadás tárgya valamilyen művészeti alkotás: egy irodalmi mű vagy annak részlete, egy film, egy festmény, egy zenemű vagy annak részlete stb. Ekkor már kész alkotásokkal dolgozunk, míg aktív terápiában az alkotás folyamata a lényeg, függetlenül az elkészült mű esztétikai értékétől¹². Aszerint, hogy melyik művészeti ágat hívjuk segítségül, beszélhetünk biblioterápiáról, zeneterápiáról, valamint képzőművészet-terápiáról, táncterápiáról, filmterápiáról stb.

A biblioterápia célja sokféle lehet: általánosságban ezek a célok a mentális problémák gyógyítása, a személyiségfejlesztés, az önismeret, a szociális képességek, az empátia, tolerancia fejlesztése, a közösségépítés, esetleg rekreáció témakörein belül mozognak. Az alapelgondolás a biblioterápia működési elvéről az, hogy egy olvasmány segítséget nyújthat abban, hogy külső szemszögből láthassa az olvasó a problémáit, példát vagy épp ellenpéldát ismerjen meg bizonyos élethelyzetekre, következmények nélkül gondolhasson át megoldásokat. Fekvőbetegek, külső okokból helyhez kötöttek kezelésében terápiás hatású már az is, hogy az olvasás és az olvasmányokról való beszélgetés változatosságot nyújt, reménytelenségéből kimozdítja a páciens, így például hosszas kórházi kezelések (neurológiai, onkológiai betegségek vagy szenvedélybetegségek kezelésének)

¹¹ Buda Béla: A pszichoterápia modelljei és hatásmechanizmusai. In.: Pszichoterápia. Budapest : Gondolat Kiadó, 1981. 18-34. o.

¹² Sóron Ildikó i.m. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/a-muveszetterapiak-konyvtari-alkalmazasanak-uj-lehetosegei/> (2012. 11.11)

kiegészítőjeként, depresszió ellen alkalmazható. Egy klinikumi példa erre Andrea Bolognini olasz pszichiáter, aki gyógyszer helyett vagy mellett könyvekkel segíti az enyhe depresszióban szenvedő betegeit¹³. Az Egyesült Államokban a '70-es években a Time magazin foglalkozott a versterápiával, melyet szintén a kezelések kiegészítéseként alkalmaztak a pszichiáterek, pszichológusok és szociális munkások a klinikumban, a büntetés-végrehajtásban és az oktatásban egyaránt¹⁴. Angliában pedig Liz Brewster fogalmazta meg a biblioterápia jelenlétének, alkalmazásának szükségszerűségét a modern nyilvános könyvtárakban¹⁵.

Alapvető szakirodalom a könyvtáros munkában biblioterápiát végző szakemberek számára a Doll-szerzőpáros műve, amely a gyerekeket, fiatalokat helyezi előtérbe, s az elméleti biblioterápián kívül olyan gyakorlatias témával foglalkozik, mint a gyermekek mentálhigiéniai problémái és a felmerülő pszichés zavarok. Ezen kívül a szerzők hasznos tanácsokat fogalmaznak meg arról, kik és hogyan folytassanak biblioterápiás tevékenységet, mire kell figyelni és hogyan kell felépíteni egy foglalkozást¹⁶.

Ahogy már említettem, a külföldi példák is elsősorban gyógyintézményekből származnak, és a hazai biblioterápiás próbálkozások is hasonló utat jártak be. Az első kezdeményezésekre a 19. század közepén került sor, amikor néhány hazai orvos felismerte a könyv és az olvasás gyógyító, nyugtató, önismeretfejlesztő hatását.¹⁷ Az irodalomterápia alkalmazása a hazai könyvtári szolgáltatásokban mégis csak a '80-as években indult fejlődésnek, azonban ezek a szárnypróbálgatások inkább úttörő-jellegűek voltak és nem hoztak hosszútávú eredményeket. A témában elsők között publikált Bartos Éva¹⁸ és Nagy Attila¹⁹, ám ezek az írások összefoglaló, bemutató, népszerűsítő jellegűek, kevesebb bennük a gyakorlati példa és a tudományos elemzés. Ennek egyik oka, hogy az iskolai és közkönyvtárakban dolgozó pedagógusok és könyvtárosok ilyen irányú képzettség hiányában nem merik alkalmazni a módszert, illetve ha alkalmaznak is munkájukban hasonlót, nem

¹³ Kiss Judit: A regényhősök mint cinkosok. 2008..10.03.

<http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=23085> (2012.11.11.)

¹⁴ Behavior: Poetry Therapy. 1972. 03.13. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,903355-1,00.html> (2011.11.11)

¹⁵ Liz Brewster: Medicine for the soul. In: Public Library Journal. [2008]. 6-11. o.

<http://www.cilip.org.uk/filedownloadslibrary/groups/plg/plj232brewster.pdf> (2012.11.11.)

¹⁶ Beth Doll, Carol Doll: Fiatalok biblioterápiája – Könyvtárosok és mentálhigiéniai szakemberek együttműködése. [Bp.] : Könyvtári Intézet, 2011.

http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/biblioterapia_gyermekeknek_es_serduloknek_0.pdf

¹⁷ Batári Gyula: Biblioterápia Magyarországon a XIX. században. In.: Orvosi Könyvtáros, 1981. 3. sz. 253-257. o.

¹⁸ Bartos Éva: Biblioterápia a könyvtárosi munkában. In: Könyvtári Figyelő, 1987. 33. évf. 5. sz. 563-567. o.

¹⁹ Nagy Attila: Keresik életük értelmét?. Bp. : OSZK KMK, 1991. 142 o.

nevezik biblioterápiának. Hasonló a helyzet az OSZK által szervezett biblioterápiás könyvtáros-továbbképzések esetében is. A biblioterápia gyér elterjedtségének másik oka lehet a piliscsabai és kaposvári biblioterápiás képzés, valamint a budapesti MMSZKE által kibocsátott kislétszámú, biblioterapeuta vagy szocioterapeuta (komplex művészetterapeuta) végzettségét diplomával is igazolni tudó szakember.

Ami a biblioterápia hazai könyvtári jelenlétét illeti, többnyire azokban a köz- és iskolai könyvtárakban működik irodalomterápiás foglalkozás, ahol a könyvtárosnak szívügye ez a terület – az egyik legközismertebb példa Sóron Ildikóé, aki sok évig tartott népszerű, széles körben látogatott fejlesztő biblioterápiás foglalkozásokat az OIG könyvtárában²⁰, s munkáját, illetve tapasztalatait a 3k-ban, könyvtári blogban és a Katalisten is nyomon követhettük. A szélesebb könyvtáros és irodalmár szakmai olvasóközönség előtt talán nem ismeretlen a pécsi Nyíró Gizella²¹ könyvtárostánár és V. Gilbert Edit²² egyetemi oktató neve sem, akik szintén publikálták biblioterápiás nézeteiket és tapasztalataikat. A másik lehetőség, ami talán gyakoribb a hazai és a nemzetközi terepen is, hogy a könyvtárosok és más szakemberek (pedagógusok, szocioterapeuták, pszichológusok, mentálhigiénés szakemberek) nem intézményi keretek között, például könyvtárban tartják a foglalkozásokat, hanem külső terepre viszik, ”kitelepülnek” a kórházakba, művelődési házakba, idősok otthonába, iskolákba²³.

A legismertebb magyar példa erre a Mosoly Alapítvány által elkezdett program, melynek keretében az amerikai Nancy Davis és Laura Simms módszereit felhasználva komplex művészetterápia keretében megvalósított biblioterápiával, illetve Boldizsár Ildikó-féle meseterápiával segítik a súlyosan beteg gyerekek felépülését, gyógyulását, illetve a reménytelen betegek túlélését. Projektjük címe a „Meseterápia kórházakban”, melynek célja a gyerekekkel foglalkozó szakemberek és a családok segítése²⁴. Ezeket a programokat nem könyvtárosok, hanem művészetterapeuták és a klinikumban dolgozó szakemberek tartják, Boldizsár Ildikó²⁵ szimbólumterápiáját és más művészeti ágakat (zene, festés, rajzolás, mozgás) felhasználva. A klinikumból talán a Gerevich József pszichiáter által összegyűjtött

²⁰ Sóron Ildikó: Kincs, ami van. A biblioterápia mint szolgáltatásbővítés az Országos Idegnyelvű Könyvtárban. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2012. 21. évf. 3. sz. 16-21. o.

²¹ Nyíró Gizella: Könyvtári órák művészet- és biblioterápiás módszerekkel. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 8. sz. 38-40. o.

²² V. Gilbert Edit: Az olvasmányélmény megosztásának szerepe a csoportos biblioterápiában. Literatura 2011. 4. sz. 403-411 o.

²³ Bartos Éva: Olvasókönyv a biblioterápiáról. Bp.: OSZK KMK, 1989. 18. o.

²⁴ Korbai Hajnal: Lotliko szárnyai. Bp.: L'Harmattan: Mosoly Alapítvány, 2010. 215 o.

²⁵ Boldizsár Ildikó: Meseterápia. Bp.: Magvető Kiadó, 2010. 367 o.

művészetterápiás, művészetpszichológiai írások és tipológia, a *Lány a szekrényben*²⁶ című kötet a legismertebb és leghasználhatóbb, melyben művészek (Gulácsy Lajos, Nemes Lampérth József), irodalmi karakterek (Fjodorovics Karamazov), valamint saját páciensei eseteit mutatja be művészetterápiás és alkotáslélektani megközelítésből.

Mivel Magyarországon az 1997. CLIV. egészségügyi szolgáltatások etikai és jogi szabályait lefektető törvény, mely a pszichoterápia gyakorlását kizárólag pszichiáterek és klinikai szakpszichológusok számára teszi legálisan lehetővé, a fejlesztő biblioterápia nem klinikai, vagyis csak pszichoterápia-jellegű foglalkozásokat tesz lehetővé, a laikus – vagyis nem pszichoterapeuta vagy pszichiáter alkalmazók számára – igen fontos forrást és ismeretanyagot jelentenek az olyan klinikai szakemberek által összeállított és széles körben alkalmazott kézikönyvek is, mint A pszichoterápia tankönyve.²⁷

A szépirodalmi szövegek sokszor hétköznapi, emberi problémákat fogalmaznak meg művészi kifejezésformában. A kommunikáció ilyen típusú alkalmazása arra ösztönzi a résztvevőket, hogy igyekezzenek szókincsüket problémáik pontos kifejezésére használni. A feldolgozott szöveg szereplőivel való azonosulás által lehetőség nyílik először a szereplők konfliktusainak feloldására, később a tanulságokat a saját élethelyzetre vetítve a saját problémák megoldására is. A már meglévő szövegekről a terápia résztvevőinek általában könnyebb beszélgetni, hiszen így saját véleményüket fejthetik ki. A résztvevőknek mindvégig kontrolljuk van a folyamat felett, mivel lehetőségük van megválasztani a lelki feltárulkozásnak azt a szintjét, ami még biztonságos számukra. Ugyanazon szöveggel kapcsolatban számtalan – akár egymásnak ellentmondó – vélemény is kialakulhat a résztvevők között, így a módszer kiválóan fejleszti az egymás iránti toleranciát, mások véleményének tiszteletét, illetve az ellentétes érzelmek elviselését.

Az irodalomterápiás foglalkozás mindig egy előre kiválasztott irodalmi mű köré szerveződik, mely lehetőség szerint a csoport tagjainak hasonló problémáját célozza meg. A mű (műrészlet) kapcsán a csoportvezető irányításával személyes tartalmú beszélgetés folyik, amely tehát nem irodalomóra és nem műelemzés-központú. A szöveghez fűzött megjegyzések, illetve a mű szövege kapcsán felmerülő asszociációk, ötletek, emlékek, érzelmek segítenek a csoporttagoknak pontosítani a mű által sugallt témához, problémához való saját viszonyukat, illetve az ebben lévő elakadásokat, hiányosságokat, amelyeken külső

²⁶ Gerevich József: *Lány a szekrényben* – Patográfiai és klinikai esettanulmányok. Bp.: Osiris Kiadó, 2005. 250 o.

²⁷ Füredi János, Szőnyi Gábor (szerk.): *A pszichoterápia tankönyve*. Bp.: Medicina, 2008.

segítség nélkül általában nem vagy csak nagyon nehezen jutna túl az érintett egyén. Ez fontos felismerésekre vezet önmaguk megismerésében és mások megítélésében, újra hangolhatja a már megmerevedett személyiség struktúrákat. Bár a résztvevők sokszor irodalomórához hasonlítják a foglalkozást, mégsem műelemzéseket, irodalmi kivonatokat és az egyéni műveltség csillogtatását várjuk el a foglalkozás során, hanem a résztvevők személyes, saját élményei kapják a főszerepet, azokat igyekszünk a felszínre hozni. A foglalkozásokon a kiválasztott irodalmi mű élményszintű feldolgozása zajlik, s a foglalkozás vezetője ezt a folyamatot segíti/segítheti irányító kérdésekkel, ami lehetővé teszi a problémák közös továbbgondolását és az egyénekre szabott üzenetek, megoldások megtalálását, elfogadását.

Egyszerűen megfogalmazva, a biblioterápia könyv vagy könyvek közös olvasása abból a célból, hogy az olvasónak segítsen megbirkózni valamilyen személyes problémával. A közös olvasás és beszélgetés fontossága hozza a biblioterápia szocioterápiákhoz való sorolhatóságát is. A szocioterápiás foglalkozásokon a csoporttag teljes pszichés belső- és szociális világát, értékrendszerének jellemzőit hívjuk elő, ami a csoporttag számára önmaga többszemponútú megértését teszi lehetővé. Az egyén és társas környezetének értékrendjét is tudatosítjuk, és szocializálással a társas környezet befolyásolását és értékrendjének alakítását is célozzuk²⁸.

A biblioterápiának különféle fajtáit különböztetik meg, ezek közül az egyik leghasználhatóbb és legelterjedtebb Clara Richardson Lack tipológiája, aki megkülönböztet fejlesztő és klinikai biblioterápiát, az alkalmazott tevékenységek és a bevont személyek típusa alapján. Lack szerint „a fejlesztő biblioterápia az irodalom perszonalizálása abból a célból, hogy az egyén képes legyen az életben rá váró feladatokat megoldani. A klinikai biblioterápia egyfajta beavatkozási mód, mellyel súlyos érzelmi vagy viselkedésbeli problémákkal küzdő egyéneknek segítenek”. A fejlesztő biblioterápia esetében az olvasmányok és a beszélgetések az általános személyiségfejlődést célozzák meg, míg a klinikai biblioterápia esetében konkrét problémákra fókuszálnak.²⁹

A fentiek tükrében a biblioterápia leggyakoribb célja az, hogy személyes belátáshoz segítse az olvasókat és növelje önismeretüket. Ez a belátás azt jelenti, hogy képesek azonosítani az olvasás során felmerült érzelmeket, és képesek azokról beszélni. Ezt a legtalálósabban Bruce Colville fogalmazta meg: a megfelelő időben olvasott megfelelő történet

²⁸ Németh László (szerk.): Szocioterapeuta képzés : Elméleti szemináriumhoz szöveggyűjtemény. [Budapest] : Magyar Művészet- és Szocioterápiás Közösségépítő Egyesület, 2003.
<http://hu.scribd.com/doc/35175612/MMSZKE-szoveggy-2003>

²⁹ Idézi Doll i.m. 15. o.

a szív irányába kilőtt nyíl. Eltalálhatja és megragadhatja azt, ami az olvasóban (vagy a hallgatóban) rejtőzik, a mélyben lapuló titkos sérelmet, haragot vagy hiányérzetet, ami alig várja, hogy a felszínre törhessen. Egyes biblioterapeuták érzelmi katarzis kiváltására törekszenek azoknál a gyerekeknél, akikkel dolgoznak. A katarzis azt jelenti, hogy érzelmi vagy pszichológiai feszültség oldódik fel, amikor az olvasó megtapasztalja azon szereplők érzelmeit, akiről olvas.³⁰

A biblioterápia további céljai lehetnek még:

- a problémamegoldás, melyben az irodalom segíthet az olvasóknak.
- a legtöbb biblioterapeuta azon a véleményen van, hogy a személyes belátás növelése, a kiváltott katarzis és a problémamegoldásban való segítségnyújtás hozzásegíti a résztvevőket ahhoz, hogy mások szemével lássanak, empatikusabbá váljanak. A biblioterápia végső próbáját a viselkedésbeli változások megjelenése jelenti.
- segít hatékony és kielégítő társas kapcsolatokat létrehozni. A csoport ösztönző hatással van az egyénre, és a csoportban kialakuló közös élmény fontossága nagy szerepet játszhat a résztvevők életében. A könyvek olyan pontot teremtenek, amely körül közös érdeklődést és közös élményeket lehet felfedezni, amelyekből később barátságok alakulhatnak ki. Ezen kívül a könyvek csökkenthetik a személyes elszigeteltség érzését azáltal, hogy lehetővé teszik az olvasónak, hogy azonosuljon a könyv egy szereplőjével.
- a biblioterápia információforrásként szolgálhat az olyan olvasók számára, akik bizonyos problémáik miatt elkülönülnek környezetüktől. Ez a probléma lehet családi vagy társadalmi kapcsolatokban fennálló vagy betegséggel kapcsolatos. A könyvek útmutatóként, példaként szolgálhatnak és egy lehetséges útvonalat mutathatnak az olvasónak.
- a szórakoztatás: az emberek azért is olvasnak, mert az olvasás szórakoztató. Egy jó könyv felkeltheti az olvasó kíváncsiságát, amik segítenek az új viselkedési módok kialakításában.

Valójában persze annyi célja lehet a biblioterápiának, ahány szakember alkalmazza azt, és ahány féle csoporttal van dolga a biblioterapeutának. Ezek alapján az általam vezetett foglalkozások céljaként a következőket tűztem ki: a kommunikációs készség, a kreatív gondolkodás és az önismeret fejlesztését, a türelem és a tolerancia kiépítését, valamint az

³⁰ Doll i.m. 17. o.

olvasás népszerűsítését és megszerettetését. A terápiás folyamat további céljai az aktív részvétel növelése, a problémák közös megvitatása, a problémahelyzetek felismerése és a változásra való motiválás voltak.

2. A biblioterápia olvasásszociológiai szempontból

Ebben a fejezetben olvasásszociológiai szempontból szeretném körbejárni a biblioterápiát. Olvasási szokásainkat sok minden határozza meg: érdeklődési körünk, eddigi tapasztalataink, szűk és tágabb környezetünk, stb. Ezek a tényezők pedig hatással vannak arra, hogy a biblioterápia milyen jellegű művekkel tud hatást gyakorolni az olvasóra, illetve milyen módszereket tud felhasználni annak érdekében, hogy ez a hatás maradandóvá váljon.

Kutatások bizonyítják, hogy a családi háttér, a családban kialakult szokások jelentősen befolyásolják tagjainak értékrendjét, tevékenységeit viselkedési és kultúrafogyasztási szokásait: a munkához és az egymáshoz való viszonyt, egymás tiszteletét, megbecsülését, a művelődésre való igényt, a szabadidő eltöltésére, az olvasásra vonatkozó szokásokat. Ezen kívül az olvasási kultúrát tekintve erős összefüggés mutatkozik abban is, hogy a szülők milyen iskolázottsággal rendelkeznek.³¹

A 20. század utolsó évtizedében megnőtt az érdeklődés az olvasás mint tevékenység iránt, s több tudományterület is foglalkozik az olvasással, az olvasás problémáival, így például a nyelvtudomány, a pszicholingvisztika, a pedagógia stb. Nagyobb hangsúlyt kap az átlagostól eltérő gyerekekkel történő foglalkozás is, hiszen az olvasásra gyermekkorban lehet ránevelni az embert. Ebben ismét a családra és az iskolára hárul óriási szerep és felelősség.³² Majd látni fogjuk, hogy ez a szempont mennyire fontos annak a megértéséhez, hogy miért küzdenek olvasási nehézségekkel, miért állnak ellen a szépirodalomnak és miért kívánnak speciális biblioterápiás megközelítést azok a többnyire halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok, akik az általam tartott foglalkozások alanyai.

Nagy megrázkódtatás érte a magyar oktatáspolitikát, mikor 2002 januárjában nyilvánosságra kerültek a PISA 2000 felmérés adatai. Ebben a szövegértés, három évvel később a matematika, majd a természettudományos ismeretek álltak a középpontban, miközben az említett három fő műveltségi terület minden szakaszban párhuzamosan, változó

³¹ Nagy Attila: Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat – Kritikus gondolkodás : Szócikkmásolástól a paródiaírásig. Budapest : Osiris Kiadó, 2001. 10. o.

³² Benczik Vilmos: Az olvasás alkonya? In.: Fordulópont. I. évf., 1999/2-3. sz. 5-12. o.

arányokkal volt jelen. A PISA-vizsgálatok új korszakot nyitottak a nemzetközi összehasonlító kutatások sorában is. A program háttérében egy nagy nemzetközi gazdasági szervezet (OECD) áll, és ez az első olyan nemzetközi felmérés, amely szakított a tanterv alapú tematikával, vagyis az iskolák, oktatási rendszerek eredményeit nem saját céljaikhoz viszonyítja, hanem az egész társadalom tudásátadó, készségfejlesztő hatását teszi mérlegre. Ám a 2006-os eredmények nem hoztak pozitív mérleget: hazánk 15 éves diákjai a természettudományos tantárgyak területén ugyan elérik az OECD-országbeli tanulók teljesítményének átlagos szintjét, de matematikában és szövegértésben átlag alatti értékeket produkáltak.³³

Az előbbieket tükrében vizsgáljuk meg, miért olvasunk, illetve hogy miért fontos az olvasás tudatos megszerettetése és fejlesztése a gyermekek, a fiatalok, és a felnőttek körében egyaránt. Hogyan befolyásolja az olvasás az egyén személyiségének alakulását, szocializációs környezetét? Lukács György szerint a mű átveszi a hatalmat az olvasó lelki világán, lerombolja addigi szemléleteit, melyek helyett új megközelítési módokat kínál fel, amit az olvasó beépíthet gondolkodásmódjába.³⁴ Az irodalmi szöveg befogadása mindig küzdelmes feladat. Olyan tényezők befolyásolják a feldolgozást, mint az elszegényesítés és leegyszerűsítés, sűrítés, kiemelés vagy éppen kihagyás, rövidítés, vagy a szöveg átértelmezése. Ezek az átrendeződések mindig az olvasó egyéni beállítottságai alapján mennek végbe. Ezen kívül a befogadás függhet attól, hogy az olvasó korábban milyen műfajú, témájú és értékű művekkel találkozott, mekkora az információkészlete. A későbbiekben ez az elmélet is megerősítésre kerül a börtönben végzett foglalkozások bemutatása során. Az elítéltek szegényes szókészlete és irodalmi, illetve kulturális háttere szükségszerűvé tette, hogy újraértelmezsem a felhasználandó műveket.

De vajon lehet-e fejleszteni ezeket a tényezőket? Kísérleti eredmények bizonyítják az emberi intelligencia és az ismeretek hatékony fejleszthetőségét, de a személyiség mélyebb rétegeinek, mint a normák, érzelmi és racionális beállítódások megváltoztatásához már az életkörülmények nagyarányú átalakulására van szükség. A kognitív konzisztencia felfogása szerint az egyén arra törekszik, hogy gondolatait, tudását egymással összeillő egységbe szervezze. Ha olyan információval találkozik, ami ezekbe az egységekbe nem illik bele, szelektív észleléssel, vagy az információ torzításával igyekszik helyreállítani az egyensúlyt.

33 Nagy Attila: Észak-Európa vagy Balkán? – Tájékoztatói irányok olvasáskultúránk számára a PISA 2006 ürügyén. In.: Könyvtári Figyelő. 2008. 2. sz. <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/eszak-europa-vagy-balkan-tajekozodasi-iranyok-olasaskulturank-szamara-a-pisa-2006-urugyen/> (2013. 01. 01.)

³⁴ Hivatkozik rá Nagy Attila i.m. 85-86. o.

Ezért feltehető, hogy az olvasott művek kiválasztásakor is ezek a mechanizmusok működnek, tehát beállítódások változtatása, fejlesztése egy hosszú távú folyamatot jelent.³⁵ Ám nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy az irodalmi mű gazdagítja az olvasót, ha beindítja fantáziáját, ha segíti legyőzni félelmeit és elérni vágyait, valamint ha megoldási lehetőségeket javasol és nyújt a felmerülő problémákra.³⁶ Az irodalom rendeltetése szempontjából szórakoztat vagy oktat, optimális esetben mindkét funkció megvalósul. Utóbbi esetben megvalósulhat, hogy az emberi személyiség valamennyi belső rétegét elérje és megszólítsa. Ezáltal egyaránt beférkőzhet a felnőttek bonyolult gondolkodásrendszerébe és a gyermekek egyszerű észjárásába.

Itt kap fontos szerepet az olvasóvá nevelés kérdése. Az olvasóvá nevelés az iskola egyik alapvető feladata, ennek ellenére bizonyított tény, hogy az olvasni tudó népességből egyre csökken az a réteg, mely ténylegesen olvas. Figyelembe véve, hogy a gyermek az olvasással és könyvekkel kapcsolatos első élményeit családja körében szerzi, ezek az adatok riasztóak.³⁷ A gyermek olvasási szokásainak alakulásában meghatározó szerepe van a család szocio-kulturális helyzetének és igényeinek. Ugyan az iskola nem tudja megváltoztatni a szociális háttérrel, sokat tehet annak érdekében, hogy a fiatal személyiség olvasóvá válhasson. Ezek alapján három fő feladatcsoportot határozhatunk meg:

- a képességek és készségek fejlesztését,
- a szokások kialakítását
- és a motivációs háttér megteremtését.³⁸

Ezek a célok az általam vizsgált csoportokban is nagy szerepet játszottak. E készségek és szokások sikeres beépítése a személyiségbe, valamint ezek fejlesztése pozitív hatással lehet az elítéltek szabadulás utáni életére, ezzel megkönnyítve reintegrálásukat a társadalomba. Ezenkívül a motivációs háttér kialakítása befolyásolhatja tanulási és munkavállalási terveiket, ezzel jobb megélhetést biztosítva saját maguknak és családjuknak. Hosszú távú eredményként pedig számíthatunk arra, hogy ezekkel a képességekkel példaként állhatnak környezetük elé.

³⁵ Gereben Ferenc, Katsányi Sándor, Nagy Attila i.m. 299-305. o.

³⁶ Nagy Attila i.m. 87. o.

³⁷ Nagy Attila: Az olvasás mint kiváltság? : Adatok és töprengés a Nagy Könyv akció ürügyén. In.: Magyar Tudomány, 2006/9. 1113. o. <http://www.matud.iif.hu/06sze/10.html> (2013. 01. 01.)

³⁸ Bocsák Istvánné: Az olvasóvá nevelés néhány alapkérdése. In.: Nagy Attila: Az olvasásra nevelés és pedagógusképzés. Budapest : OSZK, 1994. 40. o.

3. A könyvtár szerepe

A könyvtárak a tudásalapú társadalom olyan tudáshelyei, melyek az információhoz, tudáshoz való hozzáférés szinterei, s a modern tájékoztatási technológia eszközeinek felhasználásával és segítségével az oktatás, a művelődés, az információ szétsugárzásának fontos központjai lehetnek. A könyvtárak tevékenységében is egyfajta paradigmaváltás zajlik le. Ha az információs társadalomban a tudás maga az erőforrás, ennek megvalósulásához alapvetően meg kell változniuk az információszerzési és -használati módszereknek is. Az információs társadalom veszélyeit kutatók szerint a társadalom 75-80 százalékát a végleges leszakadás veszélye fenyegeti e tekintetben. Ebben a világban pedig a könyvtáraknak az egyik legfontosabb szerepe a társadalmi esélyegyenlőség szolgálata.³⁹

A könyvtár legyen alkalmas:

- az egész életen át tartó tanulás támogatására
- a szabadidő hasznos eltöltésének segítésére,
- az írni-olvasni tudás fejlesztésének segítésére.

Környei László hangsúlyozza, hogy a könyvtár feladata évezredek óta a kultúra közvetítése. Most is az a feladata. Akkor reagál jól a könyvtár a modern kor kihívásaira, ha a gazdasági nehézségek, valamint a csökkenő olvasási kedv ellenére nem bezár, hanem megnyit bizonyos kapukat, melyekkel az információt az olvasó rendelkezésére bocsátja.⁴⁰

A könyvtár, illetve a könyvtáros fontos szerepet tölthet be az olvasók olvasási szokásainak alakításában is. Befolyásolhatja a témaválasztást, segíthet az olvasottak megbeszélésében és értelmezésében, pótolhatja a családi környezet hiányait. A könyvtárpedagógia alapvető kérdései közé sorolhatjuk, hogy kik veszik igénybe a könyvtárat, illetve milyen szolgáltatásokra van igény. A könyvtár hatókörének sikeres bővítését az teszi lehetővé, ha felismerjük azokat a társadalmi tényezőket, melyek megakadályozzák a könyvtári szolgáltatások igénybe vételét. Az egyes társadalmi rétegek olvasási szokásait nagymértékben befolyásolják szociális körülményeik, iskolai végzettségük, valamint szociális és kulturális viszonyaik.⁴¹ A könyvtáros úgy teheti meg az első fontos lépést, ha az olvasóval szemben sikerül kialakítania egy olyan viszonyt, melyben az olvasó bizalommal fordulhat a könyvtáros felé akár szakmai, akár magánéleti kérdésekkel, problémákkal. Ezek alapján

³⁹ Beély Gábor: A könyvtár jövője – a jövő könyvtára. In.: Iskolakultúra 2000/4. sz. 51-56. o.

⁴⁰ Környei László: „Könyvtár az iskolában, iskola a könyvtárban” In.: Könyv és Nevelés III. évf. 2001/3. sz. 7-9. o.

⁴¹ Gereben Ferenc, Katsányi Sándor, Nagy Attila i.m. 389-390. o.

megállapíthatjuk, hogy a könyvtárnak fontos szerepe lehet a szocializációban, bár csak kiegészítő intézményként funkcionálhat.

Másrészről, szociálpszichológiai szempontból nézve nem szabad megfedkezünk arról, hogy a könyvtáros is egyfajta mintát képvisel munkavégzése során. Képzettsége, tájékozottsága, segítőkészsége tekintélyt és elismerést vált ki az olvasók többségéből. Ám a mintakövető viselkedés kiváltásához szüksége van a megfelelő kommunikációra, a kétoldalú beszélgetésekre, melyek során el kell kerülni a kioktató jellegű és erőszakos tudásátadást. A könyvtárosnak meg kell találnia az egyensúlyt, melynek segítségével képes további érdeklődést, igényt ébreszteni. A meggyőző közlés a mindenki felé való készséges odafordulást, az egyenrangú véleménycserét és az őszinte véleménynyilvánítást jelenti. Csakis az ilyen attitűdökkel rendelkező könyvtárosok képesek viselkedésükkel azonosulásra, modellkövetésre bízató példákkal szolgálni, s így hatékonyabban szolgálni az olvasók személyiségének gazdagodását, fejlődését, s így válhat maga a könyvtáros is hatékony szocializációs faktorrá.⁴² Mindez nagyon fontos és hangsúlyos kell legyen a biblioterápiás munkát végző könyvtáros munkájában is.

Itt kell megemlítenünk a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátását. A könyvtárügyet újrászabályozó 1976-os tv. már tételesen felsorolta azokat a szociális csoportokat, amelyek számára speciális könyvtári ellátást kell nyújtani (öregek, betegek, kórházi és szanatóriumi ápoltak, nemzetiségek, fegyveres erők tagjai, büntetésüket töltők). A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programtervezete 1980-ban a bejáró munkások, a mozgásukban korlátozottak, a kórházi betegek, a nemzetiségek könyvtári ellátási gondjait hangsúlyozta⁴³. Ezek a tervek a Könyvtári Stratégia 2003-2007⁴⁴, és a Portál Program 2008-2013⁴⁵ céljai között is megjelentek. A hátrányos helyzetűek megfelelő könyvtári ellátásával kapcsolatban a könyvtáraknak ugyanazokat a funkciókat kell betölteniük, mint az átlagos olvasók ellátása során. A hátrányos helyzetű felhasználók ugyanúgy a tanulás, a munkavégzés, a szakmai fejlődés segítését, a mindennapi életvitel, az életvezetés információkkal való megkönnyítését, az életminőség javítását várják a könyvtáraktól.

⁴² Nagy Attila i.m. 114-118. o.

⁴³ Bartos Éva: Konceptió a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2004. 8. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/10/konceptio-a-hatranynos-helyzetuek-konyvtari-ellatasara/> (2013. 01. 07.)

⁴⁴ Skaliczki Judit: A könyvtári terület stratégiai céljai 2003 - 2007 között. In.: Kapcsolat, 2003. XII. évf. 4. sz. <http://www.ektf.hu/~tovarij/honlap/oktatas/startegia.htm> (2013. 01. 07.)

⁴⁵ Skaliczki Judit: Portál program – Könyvtárfejlesztési stratégia, 2008-2013. 2008. 1. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/portal-program-konyvtarfejlesztesi-strategia-2008-2013/> (2013. 01. 07.)

Különbség viszont az információ elérésének módjában, a speciális élethelyzetekre vonatkozó információ tartalmában, vagy annak nyelvében, kommunikációjában lelhető.

Témámhoz kapcsolódóan a veszélyeztetett fiatalok könyvtári ellátását szeretném kiemelni. fel. A társadalmi beilleszkedési zavarokkal küszködő, deviáns magatartást tanúsító fiatalok legtöbb esetben nem ismerhetők fel első ránézésre. Viselkedésük alapvető sajátossága az alkalmazkodási készség hiánya, az önértékelés zavara, kapcsolatteremtő képességük visszafogottsága, alacsony kudarcűrő-képesség, indulatos, agresszív magatartás. Azonban ki kell emelnünk, hogy a könyvtár csak azoknak a fiataloknak tud segítséget nyújtani, akikben még van hajlandóság az önmegismerés iránt, és képesek a formális szervezetekhez való kapcsolattartásra⁴⁶.

A könyvtár célja, hogy ajánlott irodalommal segítse szocializálódásukat és társadalmi integrálásukat. Fontos irodalmi műfaj a veszélyeztetett, deviáns fiatalokkal foglalkozó szociográfiai irodalom. Lehetőséget ad arra, hogy szembesüljenek önmagukkal, helyzetükkel, gondjaikkal, személyiségükkel. Ezek a könyvek oldják a kirekesztettség, a magány érzését. Ha észreveszik, tudomást szereznek arról, hogy a társadalom törődik velük, akkor gátlásaik oldódnak, hajlamosabbak az együttműködésre, a segítség elfogadására.

Bartos Éva a Könyvtáros 1987. évi 8. számában megjelent cikkében összefoglalja, hogy a könyvtárak e súlyos társadalmi probléma kialakulásának megelőzésében, terjedésének megakadályozásában mit tudnak nyújtani⁴⁷. Elsősorban információkat. Tudjuk, hogy a hátrányos helyzetű rétegek számára legnagyobb gondot az információk hiánya okozza. A közéleti és magánéleti teendők végzéséhez sok információra, tudásra van szükség, melyek elsajátítása segíti őket a társadalomba való beilleszkedésben. A szépirodalom révén esztétikai élményhez juthat a felhasználó. Az olvasás mentálhigiénés szerepe közismert, hozzásegíti az olvasót az értelmi és érzelmi egyensúly megőrzéséhez. A művészi élmény a személyiség minden területét mozgósítja, az élményszerű hatás hitelessé teszi az erkölcsi-emberi mondanivalót. Végül fontos megemlítenünk a könyvtáros segítő-tanácsadó szerepét. A könyvek, a könyvtár és a könyvtáros jelenlétének létjogosultsága, szerepe nem vitatott a probléma megelőzésében. Cél, hogy a személyiség minél teljesebben, minél nagyobb teherbíró képességgel fejlődjön. Ezáltal megnő az emberi kapcsolatok jelentősége.

⁴⁶ Csalay András: Mít tehet a könyvtár a deviáns és kallódó fiatalokért? In: Könyvtáros, 1987. 8. sz. 472-476. o.

⁴⁷ Bartos Éva: A könyvtár szerepe a társadalmi beilleszkedési zavarok leküzdésében. In: Könyvtáros, 1987. 8. sz. 476-479. p.

5. Lehetőségek a büntetés-végrehajtási intézetekben

A börtön egy olyan intézmény, ahol a már korábban említett speciális ellátásokat kellene biztosítani, illetve azokat fejleszteni, erősíteni. Így a lehetőségek szinte korlátlanok, ám azok kiaknázásához ismerni a potenciális résztvevők motivációit, képességeit és határait. Sok tanulmány próbálta meghatározni, mi tesz valakit bűnözővé és hogyan lehetne visszairányítani a normális viselkedési csatornába.

Első lépésként tisztázzuk, mi is a bűnözés. Buda Béla elmélete szerint a deviációk közé sorolható az alkoholizmus, a különféle neurózisok, az öngyilkosság, az elmebetegség és a bűnözés. Deviációnak számít minden olyan magatartás, ami eltér a normálistól (akár kórosnak tekinthető, akár nem). Tehát a deviáns viselkedés normálistól eltérő, de nem kóros magatartás forma. Azonban tudnunk kell, hogy a bűnözés egy speciális deviáció, ami nem a környezet türelmétől függ, mert a bűnöző akkor deviáns, ha a társadalom túri, és nem tesz ellene semmit. Azonban világszerte, minden jogi szabályozásban szigorúan és pontosan rögzítésre kerülnek az általánosan elfogadott elvárások és normák. Mi állhat mégis a deviáns viselkedés kialakulása mögött? Az egyik ok, hogy a bűnözőknél nem alakul a szociális gátlás, hanem megmarad az egocentrikus alappozíció („Ami nekem jó, az jó, ami nekem rossz, az rossz.”). A másik ok lehet a már sokszor említett családi háttér. A gyermek a környezetét (elsősorban szüleit) utánozza, ösztönösen követi a látott példát, mert fél a szeretet elvesztésétől. Ez egy nagy társadalmi csapda lehet, hiszen a gyermek így tanulja meg, hogy mi a norma, melynek segítségével beilleszkedhet. Ám ha negatív mintákat tanul el, nem fejlődik ki személyiségében a szociális gátlásrendszer az antiszociális cselekvésekkel szemben. Az antiszociális deviáció oka lehet az, hogy a szeretet-kapcsolat a respektábilis és a nevelt egyén között rideg, elhanyagoló, esetleg brutális nevelési módszer. Ennek ellenkezője is előfordulhat, mikor a nevelő és a gyermek között az úgy nevezett majomszeretet alakult ki. Ekkor a gyermek nem érzi a szeretet elvesztésétől való félelmet. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a bűnözés hátterében sok esetben az ember személyes környezete áll, amennyiben nem élt vele, vagy rosszul alkalmazta a személy emocionális befolyásolásának lehetőségeit.⁴⁸

A bűnöző nem tekinthető a társadalmi elvárásokat követő, azokhoz hozzájáruló tényezőnek. Elhárítja magától a felelősséget, és egy olyan világot teremt, melyben az övé a győztes szerep. Ez a viselkedési stratégia egészen addig fennmarad, míg a bűnöző fel nem ismeri, hogy rossz magatartási példákat követ.

⁴⁸ Pápainé Faragó Ildikó: Deviáció, deviáns viselkedés, bűnözés. In.: Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Budapest : OSZK KMK, 1985. 52-54. o.

A büntetés-végrehajtás általános célja ugyanaz, mint az egész büntetőeljárás célja, vagyis hátrány okozása, megtorlás az elkövetővel szemben és az elkövető visszavezetése a társadalomba, azaz a reszocializáció. A modern büntetés-végrehajtási rendszerekben a hangsúly – a kirekesztés helyett – az elítéltek társadalomba való beilleszkedésére helyeződik⁴⁹, ezért a büntetőintézetekben igyekeznek olyan szervezett csoporttevékenységeket (sport, oktatás, könyvtár) szervezni, melyeknek terápiás hatása lehet. A büntetőintézetek könyvtárai számára kiadott irányelvek egyértelműen megállapítják a könyvtár kötelezettségét a reszocializációs folyamatban: tanácsadás, oktatási program, olvasási szokások kialakítása. A börtönkönyvtárak kiemelt feladata, hogy szolgáltatásaik révén elősegítsék az elítéltek, mint a társadalmi kirekesztődés által különösen fenyegetett csoport visszailleszkedését a társadalomba. A könyvtár felzárkóztató, esélyteremtő intézményként ajtót nyithat, és átvezetheti a fogvatartottakat a tudásalapú társadalomba: ezért is kiemelten fontos e könyvtárak fejlesztése és karbantartása, valamint hozzáértő szakemberek alkalmazása⁵⁰.

5.1. Hogyan segíthet a biblioterápia a börtönben?

A biblioterápia beléptetése a börtönprogramokba azon a felismerésen alapul, hogy az elítélt társadalmi kudarcaiban kulcstényező lehet érzékelési, észlelési képessége. Ha megtanulja differenciáltan szemlélni az őt körülvevő problémákat, lehetőségeket, akkor a percepciók képességében is változás megy végbe. Ebben a folyamatban segíthetnek a csoportos foglalkozások.⁵¹

Magyarországon valamennyi büntetés-végrehajtási intézetben működik könyvtár, melynek felügyeletét, irányítását az intézet nevelői látják el, míg működtetését, kezelését az elítéltek végzik. Noha jelentős problémát okoz az állomány elavultsága és a könyvekhez való korlátlan hozzáférés, korábbi kutatásaim során rengeteg pozitív példával találkoztam a pálhalmi és a pécsi büntető-végrehajtási intézetekben egyaránt.

Jelen dolgozatom alapjául is egy börtönben, a pécsi Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében végzett munkám szolgált alapul, ahol már korábban, egy hazai

49 Amberg Eszter: Könyvtárak a peremhelyzetben élők szolgálatában. Börtönkönyvtárak 2006–2010. In.: Könyvtári Figyelő. 2012. 2. sz. <http://ki.oszk.hu/kf/2012/06/konyvtarak-a-peremhelyzetben-elok-szolgالاتaban-bortonkonyvtarak-2006%E2%80%932010/>

⁵⁰ U.o.

⁵¹ Bartos Éva i.m. 32-33. o.

börtönkönyvtárakról szóló BA-szintű szakdolgozat megírásához is folytattam kutatómunkát. A börtönben működő könyvtár állományát a pécsi Csorba Győző Megyei-Városi Könyvtár biztosítja. Az állomány 2007-ben alakult ki, miután a könyvtár részt vett NKA meghívásos pályázatán⁵². Ahogy Márkus Istvántól és Cseresznyés Anikótól, a Megyei Könyvtár osztályvezetőitől megtudtam, a pályázat lényege, hogy a megyei és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a megye és Budapest területén lévő büntetés-végrehajtási intézetek könyvtárainak könyveket adományozhassanak állománybővítésre, letéti rendszerben. Ez a rendszer⁵³ biztosítja a börtönkönyvtárak állománygyarapítását és fejlesztését, ám a példányok az adományozó könyvtár tulajdonában maradnak. 2007-ben 240.000 Ft értékben kaptak könyveket a fiatalok, főleg kötelező irodalmat. Az állománygyarapítás azóta folyamatos, az intézet minden évben gyarapodik: 2008-ban 180.000 Ft értékben bővítették képes könyvekkel, Mi Micsoda? sorozattal és a Bibliával a meglévő állományt. 2009-ben 100.000, 2010-ben 240.000 Ft értékben gyarapodott a letétben lévő könyvek száma, főleg szótárakkal, CD-kkel, KRESZ-könyvekkel. 2011-ben 300.000 Ft-ot kaptak az NKA-tól. Ebben az értékben I. és II. világháborús, az 56-os forradalommal kapcsolatos történelmi könyveket, filmes ismertetőket (Filmklub, 1001 film, amit látnod kell, mielőtt meghalsz), zenei és sport összefoglalókat (Futballtörténelem), példamutató jellegű életrajzokat (Nagy Ferő, Frei Tamás, Stohl András, Havas Henrik, Csernus könyvei), sci-fi és fantasy könyveket (Sandman), albumokat és klasszikusokat képregény formában adományoz a könyvtár a börtönnek. Az intézetben büntetésüket töltők száma 40-50 fő körül mozog, ebből 4-5 fő látogatja és használja rendszeresen a könyvtárat, és Nagy Lajostól megtudtam, hogy leginkább az előzetes büntetésüket töltők használják ki a könyvtárat.

A fogvatartottak többsége roma származású, így nehéz megtalálni a megfelelő motivációs erőt, hogy olvasásra bírják őket. Nagy Lajos egyik módszere, hogy tematikus foglalkoztatásokat tart (pl.: Leslie L. Lawrence), melyek keretében felhívja a figyelmet egy-egy könyvre és íróra, így serkentve a rabok érdeklődését, művelődését⁵⁴.

A könyvtár által biztosított lehetőségeken kívül többféle program szolgálja az elítéltek fejlődését. Ezek közé a kulturális programok közé tartozik a kézműves foglalkozás és a színház. Utóbbi keretein belül a fogva tartottak különböző beszéd- és helyzetgyakorlatokat

⁵² A Nemzeti Kulturális Alap könyvtári szakmai kollégium meghívásos pályázati felhívása http://www2.nka.hu/pages/archivum/palyazati_felhivasok/2012-elott/konyvtari/2011/konyvtari_m110905.html (2012. április 2.)

⁵³ Gosztönyi Enikő: Letéti könyvtári ellátás a börtön könyvtárában. In.: Könyvtári kis híradó. 2007. (12. évf.) 1/2. (45-46.) sz. 10. o.

⁵⁴ Csorba-Simon Eszter: Olvasási szokások és könyvtárhasználat két magyarországi börtönben. Pécs, 2012. 41-43. o.

tanulnak, valamint olyan érintési technikákat vesznek, melyekkel agresszió nélkül fejezhetik ki érzelmeiket. Ezen kívül fontosnak tartom megemlíteni a Murál Morál Mező Csoport által tartott közösség- és személyiségfejlesztő programot. E program célja, hogy fejlessze a közösségi tudatot, az önkifejezést, az alkalmazkodó, kooperációs és kommunikációs készséget. E mellett a résztvevőket véleménynyilvánításra, gondolataik kifejezésére és érvényesítésére ösztönzi, így járulva hozzá ahhoz, hogy közösségi-állampolgárként találják meg a helyüket a társadalomban. Az Utcai képzőművészet – Életre keltett falak című projekt a Zöld-Híd Alapítvány⁵⁵ és a pécsi Murál Morál Mező Csoport közös munkája. Az általuk használt módszer 2007-ig ismeretlen volt Magyarországon, a csoport vezetője, Katona Krisztina Nicaraguából, Esteliből adaptálta. Ez az utcai képzőművészet egy fajtája, melyet társadalmi és egyéni problémákról való beszélgetések, témafeldolgozások előznek meg, s melynek végeredménye a közösen létrehozott óriási falfestmények létrehozása, melyek esetünkben nem közterek, hanem a börtön falait díszítik⁵⁶.

A komplex közösségfejlesztő technika azért is különleges, mert segítségével sokféle téma feldolgozható, és az a közösségi tudat vetületeként vizuálisan megjeleníthetővé válik. Ezen kívül művészi önkifejezést biztosít, és bármelyik korosztály számára siker- és közösségi élményt ad, méghozzá úgy, hogy a kreativitásra, a saját vizuális fejlettségnek megfelelő kifejezési módra helyezi a hangsúlyt. A módszer segítségével a résztvevők kompetenciái nem csak közösségi szinten bővülnek, hanem egyénileg is fejlődnek, az önismeretük, önbizalmuk, problémamegoldó képességük és lényeglátásuk finomodik. A világról szerzett ismereteik bővülnek, egymásról és önmagukról kialakított képük bővül⁵⁷.

Az elítélteknél különösen fontosnak tartom az ilyen jellegű programokat, hiszen így non-formális keretek között készítik fel őket a reszocializációra. Ezen kívül bizonyos fokú szuverenitást is jelent a zárt falak között, hiszen szabadon használhatják a fantáziájukat, beszélgethetnek, kötetlenül alkothatnak⁵⁸.

A különböző programokon való részvétel hátterében több ok állhat. Az fogva tartottakat motiválhatja a tudat, hogy új embereket ismerhetnek meg és kötetlenül kommunikálhatnak. Ezen kívül fontos tényező az új élmények keresése és az az esély, hogy kiléphetnek a zárkák által nyújtott alacsony ingerküszöb szigorúan behatárolt lehetőségei közül. Valamint nem elhanyagolható az a tény, hogy az aktív magatartás és jó magaviselet

⁵⁵ Zöld-Híd Alapítvány <http://www.zold-hid.hu/> (2012. 12. 04.)

⁵⁶ Murál Morál Mező válogatás 2011 <http://www.youtube.com/watch?v=umh2aek8bDc> (2013. 01.03.)

⁵⁷ Murál Morál Mező <http://magyar.muralmoral.hu/> (2013. 01. 03.)

⁵⁸ Az elítéltek festményeit lásd a mellékletben.

dicséretet, plusz pontokat von maga után a börtönben, melyet a későbbi ítéleteknél, előre hozott szabadulásnál beszámítanak. S bár befolyásolja az elítélteket, ez inkább tekinthető egyfajta eszköznek, mint motivációnak.

5.2. A CLTL program

Ahogy már említettem, a fejlesztő biblioterápia könyvtári és más, speciális intézményekben való alkalmazására vonatkozóan hazánkban kevesebb publikált tapasztalat jelent meg, mint a többi szférában. Ezért mielőtt rátérnék a saját eredményeim elemzésére, szeretnék bemutatni egy külföldi példát, azt az amerikai kezdeményezést, mely az irodalmat használja arra, hogy az elítélteket "a helyes útra terelje". A CLTL (Changing Lives Through Literature) program 1991 óta működik, és egyre több államban veszik át ezt alternatív lehetőséget, melyben oktatók, bírók és hallgatók egyaránt részt vesznek⁵⁹.

A projekt Massachusetts-ből indult, az amerikai igazságszolgáltatási rendszer azon szükségletére, mely egyfajta alternatív megoldást keresett a bebörtönzésre. Látva a börtönök sikertelenségét az elítéltek viselkedési szerkezetének megváltoztatásában, Robert Waxler professzor és Robert Kane bíró megvitatták az irodalom felhasználásának módjait a bűnözés visszaszorítása szempontjából. Az első kísérletet nyolc elítélttel végezték, akiknek sok esetben az általános iskolai végzettségük sem volt meg, ám teljesíteniük kellett egy kitélt: el kellett végezniük egy irodalmi szemináriumot Waxler professzor vezetésével. Az olvasottak megvitatásával az elítéltek megvizsgálták és felfedezték önmaguk és egymás helyzetét különböző nézőpontokból. Megtanultak figyelni egymásra és türelmesebbé váltak társaikkal szemben. 1992-ben az első program sikerein felbuzdulva elindítottak egy női csoportot is, majd 1994-től a többi államnak felkeltette érdeklődését a massachusetts-i példa. Jelenleg hat államban működik a CLTL program, ám a filozófiáját alkalmazó intézmények sora folyamatosan bővül.

Ezt az amerikai példát követendőnek és jól adaptálhatónak tartom a magyar börtönviszonyok javításának és a bűnözés visszaszorításának szempontjából. Természetesen ehhez szükség lenne olyan elkötelezett támogatói háttérre (közép- és felsőoktatási oktatókra, könyvtárosokra, szociális gondozókra, nevelőkre, bírókra), akik vállalják a program folyamán

⁵⁹ Changing Lives Through Literature <http://cltl.umassd.edu/home-flash.cfm> (2012.11.11.)

felmerülő nehézségeket és a felelősséget, valamint objektíven, empátiával képesek az elítéltek felé fordulni.

6. Kitekintés

Munkám során az a nézetem nyert megerősítést, hogy a biblioterápiát nem kell feltétlenül tudományos vagy orvosi gyakorlathoz kötni. Szélesebb körben lehetne és kellene kiterjeszteni az alkalmazását. Tovább kell tekinteni a könyvtár épületének határain, és a könyvtárosoknak jobban kell érdeklődniük az olvasó mint egyén iránt. Meggyőződésem, hogy sok könyvtáros évek óta alkalmazza legalább az információs biblioterápia elveit, anélkül, hogy ennek tudatában lenne, mindössze azzal, hogy olvasmányokat javasol az olvasónak. Jobb esetben ezeket a javaslattételeket több diskurzus is megelőzte, így még nagyobb határfoka lehet az ajánlott műveknek. A könyvtárosnak képesnek kell lennie arra, hogy egyszerre több szerepben is helyt álljon: ha szükséges, már-már bizalmas barát is tudjon lenni, a biblioterápiás munka során pedig egyszerre személyiségfejlesztő mentálhigiénés szakember és az olvasásra nevelésért küzdő pedagógus. Képesnek kell lennie arra, hogy meghallgatva, empatikusan fogadja az olvasó élményeit, gondolatait, és segítse őt abban, hogy szellemi frissen tartása vagy életviteli kapcsolati problémái megoldása, a megfelelő válaszok megtalálása érdekében hasznosítani tudja az irodalom gyógyító erejét is. A művek ajánlásával, saját tudásának és tapasztalatainak beépítésével pedig az olvasószolgálati munkáját teheti dinamikusabbá.

Az általam elindított foglalkozássorozat folyamatában természetesen sok az esetleges tényező is, ami további tervező és elemző munkát kell maga után vonjon. Nem lehettem mindig biztos abban, hogyan hatott az olvasott mű az elítéltekre, maradéktalanul megértették-e a hordozott üzeneteket, milyen gondolatok indultak el bennük. De a célom az volt, hogy a többnyire hátrányos családi háttérrel rendelkező fiatal elítélteknek az általuk megszokottól eltérő értékeket és lehetőségeket mutassak. A biblioterápia viselkedés-formáló funkcióját segítségül hívva igyekeztem alakítani bennük a tolerancia és az empátia készségét, figyelembe véve a befogadóképességüket, kompetencia-és tudáshatáraikat. Úgy gondolom, az említett képességek kialakításában sokat segíthet a csoportterápiás forma, megerősítve és támogatva az elítéltek reszocializációját, művelését és egy pozitívabb jövőkép kialakítását.

Nyilvánvaló, hogy a biblioterápia nem jelenthet teljes körű megoldást minden felmerülő problémára, remek kiindulási pontot jelenthet azonban azok számára, akik többet

szeretnének megtudni magukról, embertársaikról, akik valamilyen mentális vagy lelki problémával küzdenek, illetve valamilyen speciális élethelyzetben, életszakaszban, esetleg kényszerpályán vannak. Ebben az értelemben azt gondolom, a börtönben végzett biblioterápiás munka rokona az olyan speciális célcsoportoknak szánt foglalkozásoknak, amelyeket például időseknek (otthonban vagy klubformában), hátrányos helyzetű fiataloknak, vagy várandósoknak tartanak a könyvtáros kollégák, s amelyekből remélhetőleg egyre több lesz a jövő könyvtári kínálataiban. Mindegyik esetben arról van szó, hogy egy-egy speciális problémával rendelkező, a klinikumban azonban meg nem jelenő csoport fejlesztő terápiáját végezzük, a speciális igényeknek megfelelő módszerekkel és tartalommal.

Ha az olvasmányok által rendszeres pozitív példákkal és problémamegoldási sémákkal, követhető mintákkal és lelki támogatással tudunk szolgálni, az átélt szituációk beépülhetnek az egyén gondolkodásmódjába, melynek hatására jobb és stabilabb személyiség alakulhat ki. Ennek pozitív hatásai pedig hosszútávon társadalmi szinten is jelentkezhetnek, akár az iskolai, a foglalkoztatási, vagy az igazságszolgáltatási eredményeket vesszük alapul.

7. A biblioterápiás foglalkozás gyakorlatának bemutatása

Biblioterápiás foglalkozássorozatot egy biblioterápiás egyetemi kurzus pozitív tapasztalatain felbuzdulva, nyári gyakorlat keretében, önkéntes munkában, kilenc alkalmas zárt kiscsoportban tartottam a pécsi Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében, 2012. július 26-tól 2012. november 22-ig.

A szándékom az volt, hogy a receptív biblioterápiát felhasználva fejlődést, fejlesztést és szintentartást érjek el a foglalkozáson részt vevő elítélteknél. Ebben nagy segítséget nyújtott Koncz Katalin nevelőnő és Juhász Szabolcs börtönpszichológus, utóbbi jelen volt a foglalkozásokon és szükség esetén mint szupervízor (nem mint klasszikus kóterapeuta) segítette a munkámat, akihez pszichológiai kérdésekkel fordulhattam tanácsért, illetve konzultációs lehetőségért. A terápiás csoportmunkát teljesen egyedül vezettem, a pszichológus jelenléte azonban biztonságot adott olyan helyzetekre, amelyekben esetleg segítségre szorultam volna, mivel azonban ilyen szinte nem is fordult elő, a börtönpszichológus gyakorlatilag csendben követte a munkámat foglalkozásról foglalkozásra, és abban volt a legnagyobb segítségemre, hogy információkat kaphattam tőle a résztvevők személyes problémáit, élethelyzetét, személyiségmintázatát illetően, valamint olykor segített az általam megtervezett tartalom csoportigényekre szabásában. Pedagógiai és biblioterápiás

kérdésekben egyetemi oktatóm, dr. Béres Judit biztosított számomra folyamatos konzultációs lehetőséget és tanácsadást.

A terápiás csoportmunkát egyedül vezettem, a pszichológus jelenléte azonban biztonságot adott olyan helyzetekre, amelyekben esetleg segítségre szorultam volna, mivel azonban ilyen szinte nem is fordult elő, a börtönpszichológus gyakorlatilag csendben követte a munkámat foglalkozásról foglalkozásra, és abban volt a legnagyobb segítségemre, hogy információkat kaphattam tőle a résztvevők személyes problémáit, élethelyzetét, személyiségmintázatát illetően, valamint olykor segített az általam megtervezett tartalom csoportigényekre szabásában.

A program elindításakor elsődleges terápiás céljaim között szerepelt a kommunikációs készség, a problémamegoldó képesség és a kreatív gondolkodás, valamint az önismeret fejlesztése, ezen kívül a türelem és az egymással szembeni tolerancia kiépítése, a legfontosabb másodlagos célom pedig az olvasás népszerűsítése és megszerettetése, az olvasási és szövegértési készségek fejlesztése volt. Azt feltételeztem, hogy – mint a klasszikus értelemben vett biblioterápiában – az irodalomról való beszélgetés lehetőséget ad majd a színvonalas eszmecserére, ami fejlesztő, motiváló hatású az alacsonyabb iskolázottságú elítéltek számára. A csoport tagjaiban tudatosulhat, hogy ugyanazzal a témával kapcsolatban számos eltérő vélemény létezik egymással párhuzamosan. Ez a felismerés erősíti a különböző álláspontokkal szemben mutatott toleranciát. A résztvevők szembesülhetnek azzal, hogy a szövegre adott reakcióik a saját személyiségükről és világlátásukról, értékítéletükről árulkodnak. Önismeretük erősítésével hibáikon és pozitív tulajdonságaikon egyaránt elgondolkodhatnak. Később azonban, megismerve a csoporttagok tanulási, magatartási és olvasási problémáit, szociális és kognitív készségbeli hiányosságait bebizonyosodott, hogy az említett általános biblioterápiás célok kitűzhetőek ugyan, de a munkamódszereken, feladattípusokon és a feldolgozott szövegek jellegén a résztvevők aktuális kereteihez, korlátaikhoz mérten változtatni kell, csak így lehet sikeres a terápiás folyamat.

A terápiás folyamat ismertetéséhez első lépésként vizsgáljuk meg az előzetes elvárásomat, vagyis azt a kérdést, hogy milyen céljai lehetnek a könyvtárnak, a könyvtárosnak a börtönben. A receptív biblioterápiában bárki részt vehet, és a szakma nem titkolt feladata, hogy tudást és információt biztosítson mindenkinek. Ez különösen nagy kihívás egy olyan környezetben, ahol a foglalkozáson részt vevők többsége nincs hozzászokva a tanuláshoz, önfejlesztéshez, egyáltalán az olvasáshoz magához. Az irodalomterápia, illetve a művészetterápia jó módszer arra, hogy a fogva tartott fiatalokkal az

élet kisebb-nagyobb problémáiról, kérdéseiről beszéljünk. Ezen az úton elindulva fel lehet kelteni a kíváncsiságukat, új információkhoz juthatnak, és alternatív megoldásokat láthatnak különböző élethelyzetekre. Az elítéltek gyakran eltérnek, különböznek a többségi társadalomtól, könyvtári szempontból ez főként az átlagosnál jóval alacsonyabb műveltségi szintben nyilvánul meg, ami szorosan összefügg az olvasással és a tanulási problémákkal. A foglalkozáson megjelent elítéltek jelentős része teljesen vagy funkcionálisan írástudatlan. Ez az ismerv tehát mindjárt komoly plusz kihívást jelentett, hiszen ez az olvasással, szöveggel való munkálkodást jelentősen korlátozó, akadályozó tényező kevéssé jellemző egy átlagos biblioterápiás csoport tagjainál.

Foglalkozásaim tervezésekor a fejlesztő biblioterápia általános szakirodalmában lefektetett elvekből indultam ki, mivel a hazai börtönökben tartott irodalmi foglalkozások szakmai tapasztalatairól és módszereiről alig állt rendelkezésemre publikáció. A legtöbb börtönpszichológus vagy más szakember, aki irodalom- vagy művészetterápiát alkalmaz a büntetésvégrehajtás keretein belül, többnyire gyakorlati oldalról közelíti meg ezt a munkát, és nem publikálja tapasztalatait tudományos elemzésben, beszámolóban, ami pedig nagyon fontos kiindulópont lehetne a hasonló munkára készülőknek. Az egyik ritka kivételt a veszprémi börtönben dolgozó pszichológus, Kovács Zsuzsanna munkája képezi⁶⁰, amely a Magyar Irodalomterápiás Társaság⁶¹ támogatásával került megjelenésre. Foglalkozásai során olyan témákat feszegetett az elítéltekkel, mint a halál, az elszigeteltség és az értelem nélküliség. Ezen egzisztenciális kérdések átgondolása sikeresen megvalósítható a biblioterápia segítségével, ám ehhez szükség egy bizonyos fokú érettségre is az elítéltek részéről. Ám e problémák átértékelése segíthet a bűnelkövetőknek abban, hogy nagyobb felelősséget vállaljanak tetteikért és életükért. A társaság honlapja és az általuk összegyűjtött irodalomterápiás munkák nagy segítséget nyújtottak a szakszerű elméleti feldolgozásban és gyakorlati munkám fejlesztésében egyaránt.

Tapasztalatom szerint a biblioterápia általános elvei közül nagyon sok másként érvényesülhet a börtön valóságában, mint ahogy a szakirodalmakban le van írva. Korábbi kutatásaim során már betekintést nyerhettem az elítéltek olvasási szokásaiba, illetve nehézségeibe. Így számolnom kellett azzal, hogy a csoport egyes résztvevői küzdenek ezekkel a hátráltató tényezőkkel, illetve nincs meg a kellő háttértudásuk ahhoz, hogy a klasszikus irodalom egyes műveinek mélyebb összefüggéseit felismerjék és megértsék.

⁶⁰ Kovács Zsuzsanna: Egzisztenciális szemléletű biblioterápia fogvatartottakkal. Magyar Irodalomterápiás Társaság, 2011. <http://www.irodalomterapia.hu/publikaciok/yalom.pdf> (2013. 01.07.)

⁶¹ Magyar Irodalomterápiás Társaság <http://www.irodalomterapia.hu/> (2013.01.07.)

Problémaként merült fel a személyem is, hiszen mint női csoportvezetőnek számolnom kellett azzal, hogy mivel az elítéltek fogvatartásuk során alig találkozhatnak nővel, ilyen irányú vágyaikat és hiányaikat rám fogják vetíteni, s pusztán női jelenlétem, női mivoltom is kihívást fog jelenteni számukra. A másik nemiséggel kapcsolatos problémát az jelentette, hogy a biblioterápia általános felfogása szerint a vezető nem pedagógusként, hanem egyenrangú félként, demokratikus típusú vezetőként lép fel a csoportban. Ám figyelembe véve a csoport összetételét (17-19 éves viselkedésszavaros, hiperaktív fiatal férfiak) elkerülhetetlen volt, hogy adott esetben mint nevelő teremtsék rendet a foglalkozások ideje alatt. E szempontból a nőiségem azért merült fel problémaként, mert a résztvevők kulturális háttéréből, a roma kultúrában való szocializációjából adódóan a nők hagyományosan alárendelt szerepet töltenek be mind a családi (bár édesanyját a többség tiszteli), mind a párkapcsolati életben. Ezzel szemben én mint kívülről jövő, a börtön berkein belül dolgozó hivatalos személy jelentem meg, ráadásul egy másik tekintélyszemély, a börtönpszichológus jóváhagyó társaságában. Első lépésként tehát ki kellett alakítanom a felém irányuló bizalmat és megbecsülést.

A fogvatartottak csoportfoglalkozásokon való viselkedését meghatározó másik nagyon fontos, neveléslélektani tényező a résztvevők hiperaktivitása volt. A hiperaktivitás a normális viselkedést és teljesítményt akadályozó viselkedésszavar, amely figyelemzavarral és impulzivitással jár. Iskolai és egyéb teljesítményhelyzetekben a hiperaktivitás ismérvei közé tartozik többek között az, hogy az alany nem figyel a részletekre, és elkerüli az olyan feladatokat, melyek tartós értelmi erőfeszítést igényelnek⁶². Másrészt tudjuk azt is, hogy a hiperaktívakat úgy lehet értelmes és normális tempójú aktivitásra serkenteni, ha irányukba elfogadást, a jó tulajdonságaik kiemelését tapasztalják, valamint ha egyszerű, jól átlátható szabályrendszerre épülő feladatokat kapnak.⁶³ Mindez nagyban meghatározta, hogy milyen módon lehet a csoporttal dolgozni a foglalkozásokon, illetve részben magyarázta az összetettebb művek megértését igénylő beszélgetések, feladatok elutasítását is.

A fogvatartottak viselkedését nem csupán individuális személyiségi struktúrájuk, hanem a többi elítélttel való együttműködésük is meghatározza. A börtönközösséghez való alkalmazkodás a szubkulturális szabályok, értékek, szerepek, nyelvek, szokások, rituálék

⁶² Doll i.m. 55-57. o.

⁶³ Farkas Margit: Hiperaktivitás és figyelemzavar. <http://fejlesztok.hu/hasznos-olvasmanyok/18-fejlesztok/74-hiperaktivitas-es-figyelemzavar.html> (2013. 01. 07.)

betartását jelentik⁶⁴. A börtön szubkultúrája gyakran olyan erő lehet, amely a börtön rehabilitációs intézményrendszerével szemben hat. A könyvtárosnak ismernie kell a szubkulturális, íratlan szabályokat, mert ezeket szem előtt tartva tud hatni az elítéltekre. A fogvatartottak társadalmi szükségleteiben is érvényesülnek a Maslow-féle keretek. Ha az alsóbb szintű igények kielégítetlenek (étel, meleg, biztonságérzet), minimális érdeklődés mutatkozik a magasabb szükségletek iránt, amiket a könyvtár és könyvtáros munkája, szolgáltatásai elégíthetnek ki⁶⁵. Mindezekből következően a biblioterapeutának, foglalkozásvezetőnek egy ilyen közegben elsősorban azzal kell megküzdnie, hogy a csoportba került elítélteket kommunikációra és értelmes aktivitásra bírja.

7.2. A csoportok bemutatása

Az első csoportban hét fő vett részt (közülük hárman jelenleg már szabadlábon vannak). Az általuk elkövetett bűncselekmények között megjelent a lopás, rablás, garázdaság, zsarolás és testi sértés. Az iskolai végzettségüket tekintve elmondható, hogy ketten elvégezték a 9. osztályt, három főnek van meg a 8 általános, egy főnek a 7., és egy főnek a 6. osztály. A családi háttérük szempontjából szinte mindegyikük csonka családban nőtt fel (hétből hat fogvatartottnak elváltak a szülei), valamint egyiküknek már saját gyermeke is van. A tanulással és olvasással, valamint az általános kognitív készségekkel kapcsolatos hátrányaik tehát ebből a szocializációs háttérből eredeztethetőek és érthetőek meg.

Az ebben a csoportban részt vevő elítéltek erős egyéniségű, domináns személyiségű emberek voltak, ebből fakadóan gyakoriak voltak a hatalmi harcok, amelyek egymás szóbeli sértegetésében és fenyegetésében nyilvánultak meg.

A második csoportban hat fő vett részt, az egyik elítélt párhuzamosan járt mindkét csoportba. Ezt a csoportot a pszichológussal egyetértésben azért hoztuk létre, mert az első csoportban felmerült egy olyan probléma, amit csak úgy tudtunk megoldani, hogy az egyik elítéltet kiemeltük a társaságból. Mivel nem szerettem volna, hogy bárkit is hátrány érjen, a második csoportba olyan embereket válogattunk, akik alapvetően visszahúzódó, nehezen megnyíló személyiségek, így adva lehetőséget nekik arra, hogy ők is kifejezhessék gondolataikat.

⁶⁴ Jitka Ledvinová: A börtönkönyvtárak helye a nyugati világban és Csehországban. 2.rész. In: Ctenár. 57. roc. 2005. 2.no. 64-65.p. http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/?in=ref1.in/?05/232*51412

⁶⁵ U.o.

Ebben a csoportban a jellemző bűncselekmények a nemi erőszak, rablás, zsarolás és csalás volt. Iskolázottság szempontjából hasonló volt az összetétel, mint az első csoportban: hárman végezték el a 9. osztályt, ketten rendelkeztek 8 általánossal és egy fő járta ki a 6. osztályt. A tanuláshoz, olvasáshoz és a szellemi munkához való hozzáállásuk tehát elvileg hasonló alapokon nyugodott, mint az első csoport esetében.

A csoport fele valóban visszahúzódó volt, keveset és nehezen beszéltek a gondolataikról. Két elítéltnél azt figyeltem meg, hogy a hetek teltével egyre magabiztosabbak lettek, és társaikkal szemben egyre bátrabbak. Ennek hátterében az állt, hogy ők ketten rendelkeztek a legnagyobb háttértudással, amivel hajlamosak voltak visszaélni a többiek hátrányára.

Szeretnék pár szót szólni a kiemelt elítéltről is. A kiemelés oka az volt, hogy az első csoportban többször nézeteltérés alakult ki közte és a többi elítélt között, ami addig fajult, hogy ő maga kérte, ne kelljen többé részt vennie a foglalkozásokon. Sajnos ez a probléma a második csoportban is felmerült. Egy alkalommal, amikor a fiatalember szállításban volt, a társai elmesélték, hogy az említett fogvatartott hajlamos a "manzerkodásra"⁶⁶ és a nagyotmondásra. Ennél fogva az általunk jóhiszeműen kiemelt elítélt minden társaságban ugyanabba a hibába esett, és saját magának köszönhetően vált újra és újra céltáblává.

Az alábbiakban csoportonkénti bontásban azt mutatom be, hogy mely művek, szövegek feldolgozását terveztem az egymást követő foglalkozásokra.

Felhasznált művek:

1. csoport

Örkény István: Ki mit tud (2012.07.26. – 1,5 óra)

Petőfi Sándor: Az álom (2012.08.02. – 1 óra)

Tömörkény István: Vita a kutya miatt (2012.08.09. – 1 óra)

Somlyó György: Mese arról, ki hogyan szeret (2012.08.16. – 1 óra)

Dalszövegek (2012.08.23. – 2012.09.19. – kb 1 óra)

2. csoport

Lázár Ervin: A kék meg a sárga (2012. 08. 30. – 1 óra)

Juhász Magda: De jó lenne (2012. 09. 06. – 1 óra)

Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel (2012. 09. 13. – 1 óra)

Szabolcsi Erzsébet: Pozitív (2012. 09. 21. – 1 óra)

⁶⁶ A börtönszlangban a besúgás megfelelője.

József Attila: Én nem tudtam (2012. 10. 04. – 1 óra)
Choli Daróczi József: Dal (2012. 10. 11. – 1 óra)
Jónás Tamás: Hallgatás helyett (2012. 10. 18. - 1 óra)
József Attila: A bűn (2012. 11. 14. – 1 óra)
Dalszövegek (2012. 11. 22. – 1 óra)

A felsorolásból jól látható, hogy az első csoportnál a negyedik alkalom után dalszövegeket használtam fel a beszélgetések alapjául. Megjegyzendő, hogy ez a megoldás nem ismeretlen a magyar nyelv és irodalom tantárgy hazai pedagógiai gyakorlatában sem. Nem egy olyan magyartanárról tudunk, aki a mai fiatalokat azzal próbálja (sikerrel) rávenni az olvasásra és a szövegekről való gondolkodásra, beszélgetésre, hogy a kötelező olvasmányok mellett, versek gyanánt ismert, népszerű együttesek (pl. 30Y, Ágnes Vanilla, Ganxta Zollee, Hobo, Kispál és a Borz stb.) dalszövegeit is feldolgoztatja). A másik érv, amely a dalszövegekkel való munka helyénvalósága mellett szól, a fejlesztő biblioterápia azon alapelve, miszerint a terápián résztvevőket mindig olyan tartalmakkal lehet sikeresen megközelíteni és részvételre bírni, amelyek az ő aktuális adottságaikhoz, szellemi szintjükhöz, műveltségükhöz mérten már befogadhatóak, feldolgozhatóak. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy hosszú távon le kell mondjunk az ízlésformálásról és az igényes olvasmányok olvasójává való nevelésről⁶⁷.

A felhasználandó szövegek kiválasztásakor fontos irányadó elv volt az is, ami a művészetterápiás gyakorlat egyik alapja: elsősorban nem esztétikai, hanem terápiás értékeket közvetítünk. Ilyen értelemben a foglalkozásoknak legalább olyan jó alapot szolgáltathat egy rapszöveg, mint egy klasszikus szépirodalmi mű.

Részemről az a felismerés volt a dalszövegek előnyben részesítésének az oka, hogy hamar kiderült, a résztvevők nem értik a szépirodalmi művek mélyebb összefüggéseit, és korábbi tanulási tapasztalataikból, kudarcaikból fakadóan egyfajta ellenállást is tanúsítottak az ilyen művekkel szemben. Ezért a zenés biblioterápia munkamódszeréből merítve, de nem a szó szoros értelmében vett zenés terápiával⁶⁸ kombináltam az elkezdett foglalkozást, és a felhasznált műveket is a résztvevőkhöz közelebb álló nyelvezetű és tematikájú dalszövegekre cseréltem. A zenei repertoárt (többnyire rap és cigányzene) a csoport határozta meg, ami nagyon jó alapot biztosított a beszélgetésekhez. Sikerült megteremteni egy olyan légkört,

⁶⁷ Doll i.m. 21-22. o.

⁶⁸ Mező Tibor: Zenés biblioterápia. Művészetterápiás Világkongresszus, 2003.
http://harmoniakert.hu/eloadas_zenes_bibloterapia_1.htm (2012.11.11.)

amiben a fiatal elítéltek meg tudtak és meg mertek nyílni, vállalva gondolataikat és korábbi élményeiket az olyan témákkal kapcsolatban, mint rasszizmus, előítélet, párkapcsolat, drogproblémák.

A második csoport, noha hasonló műveltségbeli és készségbeli adottságokkal bírt, mégis lehetővé tette a szépirodalmi szövegek, versek és rövidebb novellák feldolgozását. Ami rendkívül pozitív előrelépést jelentett, hogy a fogvatartottak elfogadták azt a felajánlást, hogy ők olvassák fel a műveket, így a foglalkozás még bensőségebbé és személyesebbé vált. További nehezítő tényezőként merültek fel a különböző személyes ellentétek az elítéltek között, valamint a hatalmi küzdelmek. Így elsődleges célként azt tűztem ki, hogy a csoport tagjai megtanulják végighallgatni és elfogadni a másik véleményét, és merjék megosztani egymással a gondolataikat.

A továbbiakban szeretném részletesen bemutatni egy-egy foglalkozás tervét és megvalósult menetét, a csoport legtipikusabb reakcióit és az elhangzott gondolataikat, valamint az általam megállapított konklúziókat.

1. csoport

1. alkalom

A foglalkozás kiindulópontjául választott szöveg Örkény István Ki mit tud című egypercesese. Az első foglalkozásra könnyedebb témájú, humoros művet terveztem, hiszen ez számomra is új helyzet volt, és igyekeztem felmérni és megismerni a csoportot, illetve a humorról oldani szándékoztam a résztvevők kommunikációs gátlásait is. A beszélgetést az alábbi indító, irányadó kérdésekkel terveztem terelni, ösztönözni.

- Mi a véleményük a műben szereplő férjről?
- Van olyan tulajdonságuk, képességük, amiről a társaik nem tudnak?
- Önök szerint mennyi idő alatt lehet megismerni valakit?
- Mit tartanak fontosabbnak? A belső értékeket vagy a külsőségeket?
- Mi alapján döntenek el, hogy kivel barátkoznak?
- Az elhallgatás hazugságnak számít-e?
- Kinek a hibája, hogy nem derült fény erre a tudásra?
- Mennyire tartják megfelelőnek a kommunikációt a házaspár között?
- Miért nem beszélt a nő a tehetségéről?
- Mi a különbség az elhallgatás, a hazugság és a füllentés között?
- Hazudtak-e már, és ha igen, miért?

A biblioterápiás foglalkozások tervezésekor alapvető fontosságú, hogy a foglalkozásvezető megtervezze, milyen kérdéskörök mentén szeretne haladni, s noha a valóságban többnyire nem kerül sor minden eltervezett kérdés megbeszélésére, sokat segít a beszélgetés továbblendítésében egy ilyen előre feljegyzett kérdéssor. Az alapcél természetesen nem az, hogy csak ezekről essen szó, hanem az, hogy a csoporttagok saját érdeklődésük, jellemző élethelyzetük és az életüket aktuálisan meghatározó problémák felől olvashassák a bevitt művet, és a mű üzenetéből azt fogadják be, ami az adott pillanatban leginkább nekik szól és hasznosítható. Meglehet tehát, és gyakori tapasztalat, hogy a foglalkozásból egészen másfajta beszélgetés kerekedik ki, mint amit a terapeuta végigvezetni szándékozott.

Noha volt előzetes beszélgetés a foglalkozásról és arról, hogy mit fogunk csinálni, sokaknak új volt a szituáció, és a kezdeti viselkedés is annak megfelelő volt: elutasító, passzív, érdektelen. Kis idő elteltével oldottabbá vált a hangulat, és a műhöz kapcsolódó – általam megírt – valamennyi irányadó kérdésre sor került. Abban mindannyian egyetértettek, hogy a belső értékek fontosabbak, hiszen bárki meg tudja játszani magát, olyannak feltüntetve magát, ami nem felel meg a valóságnak. Ezért tartják fontosnak, hogy nem az alapján ítélnék, amit először látnak valakiből, hanem igyekeznek meg- illetve kiismerni az illetőt. Az a kérdés, hogy ez mennyi időt vesz igénybe, már nem volt olyan egyértelmű. Egyesek szerint rögtön lehet látni valakin, hogy milyen ember is valójában (ez ellentmondásban állt azzal, amit korábban állítottak), mások szerint évek elteltével is okozhatnak egymásnak meglepetéseket az emberek – utalva ezzel a történetben szereplő házaspárra.

Az elhallgatás, a füllentés és a hazugság közötti különbségeket is nagyon finoman tudták árnyalni. Úgy gondolták, hogy míg az előbbi kettővel sokszor a másikat akarjuk megkímélni egy számára fájdalmas információtól, vagyis jót szeretnénk tenni neki, addig a hazugsággal saját érdekeinket védjük, figyelmen kívül hagyva azt, hogy ezzel kit sértünk meg. Így a hazugságot elítélték, bár azt nem tagadták, hogy hazudták már számukra fontos személynek. A füllentést és az elhallgatást ezzel szemben elfogadhatónak tartották, olyan cselekvésnek, melyet akarva-akaratlanul, de mindenki elkövet.

A műben szereplő házaspár között kommunikáció kérdése elvezetett olyan témákhoz, mint a bizalom kérdése, a férfi-nő kapcsolat (különös tekintettel arra, kinek milyen "kötelezettsége" van, védekezés, cigány-magyar ellentétek). Ez azért is volt rendkívül érdekes, mert a csoport kétharmada roma származású, így én is nagyobb rálátást kaptam a

cigány hagyományokra és szokásokra, illetve arra, milyen mértékben befolyásolja a gondolkodásmódjukat az, hogy milyen környezetben nevelkedtek. Érdekes volt látni, hogy az eltérő kultúra milyen mértékben befolyásolja a véleményüket a nők jogairól, illetve a párkapcsolatról. Bár az is egyértelművé vált számomra, hogy e mögött a vélemény mögött nem tudásról, inkább egyfajta látott és hozott szokás továbbviteléről van szó. Azokra a kérdésekre, hogy adott szituációkban miért viselkednek úgy, ahogy, vagy miért gondolják, hogy a férfiaknak joga van szórakozni, míg a nőknél ez megvetendő, nem tudtak egyértelmű választ adni, nem tudták megindokolni. Ezt látták, így a helyes. Ahogy Pápainé Faragó Katalin is megfogalmazta, viselkedésünkért elsősorban az ember személyes környezete a felelős.⁶⁹ Az emberek gyakran tudattalanul viszik tovább a jó és rossz példákat, de nem ismerik a hagyományaik gyökerét és okait.

Noha a résztvevők viszonylag aktívvá váltak, nehezen vonatkoztattak el a történet egyes – kitalált – részeitől, például van-e 15 méteres kígyó vagy sem. E mellett viszont elmondták saját tapasztalataikat, élményeiket a felmerült kérdésekkel kapcsolatban, bár azt kevésbé vették figyelembe, hogy ezzel olykor egymás szavába vágunk, megsértik, vagy nem hallgatják végig a másikat. Az itt tapasztaltakat figyelembe véve azt a célt tűztem ki magamnak, illetve a csoportnak, hogy a foglalkozás végére türelmesebbek legyenek egymással, odafigyeljenek egymásra és végighallgassák azt, aki beszél.

2. alkalom

A második alkalomra Petőfi Sándor Az álom című versét vittem be. Úgy gondoltam, hogy az álom témakör nagyon szabadságra bízathatja a résztvevőket, hiszen alapvetően az egy a valóságtól elrugaszkodott állapot.

Az orientáló kérdéseim az alábbiak voltak:

- Szoktak álmodni? Miről?
- Mit tesznek/tennének meg álmukban, amit ébren nem mernek? (Akár negatív, akár pozitív az adott cselekedet, tovább lehet vinni a témát abba az irányba, hogy miért nem teszik meg, mi tartja/tartotta vissza őket.)
- Mi a helyzet a rémálmokkal? Ki emlékszik a rémálmaira, mi volt az?

⁶⁹ Pápainé Faragó Katalin: Deviació, deviáns viselkedés, bűnözés. In.: Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Budapest : Múzsák Közművelődési Kiadó, 1984. 54. o.

- Mi a különbség álom és álom között? (Itt beszélhetünk arról, hogy egy-egy álom jövőbeli vágyakat, célokat is jelenthet, pl.: az az álma, hogy lássa az Eiffel-tornyot.) Mit tehetünk azért, hogy elérjük az álmainkat? Milyen tulajdonságok kellenek hozzá?

A második foglalkozás esetében ellentét alakult ki a fogházas és a börtönös elítéltek között, így mielőtt foglalkozni tudtunk volna az aznapi verssel, előbb ezen a konfliktuson kellett túllendülni. A beszélgetés során kiderült, hogy a fiúknak nincs konkrét jövőképük (vagyis akkor még nem igazán akartak beszélni róla), leginkább olyan általánosságokat fogalmaztak meg, hogy szeretnének egy biztos munkát, családot, házat. Hogy egy kicsit felkeltsem az érdeklődésüket, megkérdeztem tőlük, számukra milyen az álomnő: ismét megbizonyosodhattam róla, hogy mennyire eltérő elképzelésük van a férfi-női kapcsolatról. Az egyik elítélt leírása alapján az álomnő okos, szép és visszafogott életet él. Erre társa úgy reflektált, hogy ez tényleg álom, mert nincs olyan nő, aki ennek a három kitételnek megfelelné. Ebből a kijelentésből további viták alakultak ki, majd a félreértések megbeszélése után a következőre jutottak (szinte valamennyi foglalkozáson felmerült ez a téma): a nőnek otthon van a helye, el kell végeznie a házimunkát és a gyereknevelést, és nem járhat el csak úgy, az esetleges megcsalás pedig megbocsáthatatlan. Ellenben ha férfiről – vagyis róluk – van szó, akkor a megcsalás bőven belefér, és teljes szabadságban részesülnek. Többször tettem fel nekik provokatív kérdéseket, például hogy ez a szemlélet valóban minden nőre vonatkozik-e, hogy minden nő rosszleletű-e, beleértve az édesanyjukat is. Ez vitát keltett, volt, aki szerint igen, minden nőre vonatkozik, valaki felháborodott, hogy az ő édesanyja természetesen kivétel – ebből szóváltás is lett. Úgy vettem észre, a kilenc hét alatt árnyaltabb lett a véleményük a kérdésben, mert a későbbiek folyamán hozzátették, hogy persze akadnak kivételek, például a jelenlévők.

Aznap hamarabb fejeztük be a foglalkozást, mert a csoport sokkal türelmetlenebb és dekoncentráltabb volt, mint korábban. Távozáskor az egyikük elmondta a véleményét, mi szerint ez „a beszélgetősdik elég dedós” és sokkal jobb lenne, ha lenne valamilyen feladat. Ezt figyelembe véve a következő alkalomra egy szituációs játékot is vittem a novella mellé, így a foglalkozást fél óra játékra és fél óra beszélgetésre osztottuk fel. Második alkalomra a kilenc fő hétre csökkent: az egyik fiú munkát kapott, míg a másik úgy döntött, hogy nem szeretne többet jönni, mert nem érzi jól magát a csoportban (ezt a problémát a későbbiek folyamán részletezni fogom).

3. alkalom

A következő alkalomra egy kevésbé ismert szerzőt és művét választottam, Tömörkény Istvántól a Vita a kutya miatt című novellát. Úgy gondoltam, az alkotás révén szóba kerülhetnek olyan tulajdonságaik, melyeknek talán nincsenek is tudatában, vagy korábbi életükben elrejtendőnek gondolták. Ilyen attitűdök lehetnek az empátikus készség, együttérzés, a másról való gondoskodás, a bizalom.

A beszélgetést ösztönző kérdéseim a következők voltak:

- Szeretik az állatokat?
- Mi a véleményük a bácsiról? Mi a véleményük a sérült katonáról?
- Mit gondolnak, miért bántanak az emberek olyanokat, akik nem tudnak védekezni?
- Gyenge az, aki nem tud védekezni?
- Miért változott meg a bácsi véleménye?
- Hogyan reagálnak, ha valaki jó szándékkal közeledik maguk felé?

A játék szóra egyhangú visszakozás volt a válasz. Miután elmagyaráztam a játék menetét, többen kedvet kaptak, bár így is volt olyan, aki kijelentette, hogy ő nem játszik – a végén azok között volt, akik ismétlést követeltek. A szituációs gyakorlat (Alibi) a következő volt: a csoport egy bűnesetben nyomoz, két embert hallgatnak ki, akik pár percet kapnak arra, hogy az adott időpontra tökéletes alibit találjanak ki. A többiek (az esküdtek) egymás után kikérdezik őket, igyekezve hibát találni, vagy ellentmondásba keverni őket. Ahogy láttam, nagyon élvezték a játékot, egy teljes bírósági tárgyalást eljátszottak, számomra meglepően teljes élethűséggel, és elég szigorú ítélkezéssel.

A kis játék után sokkal felszabadultabbak voltak, így a beszélgetés is gördülékenyebben zajlott. A történettel (Vita a kutya miatt) kapcsolatban szóba került az állatszeretet, a bizalom, hogy mi alapján ítélik meg az embereket. Többen mondták, hogy csak a szűk családi körükben bíznak meg, illetve hogy senkiben, csak saját magukban. A megítéléssel kapcsolatban egyetértettek abban, hogy első benyomás alapján nem lehet eldönteni valakiről, milyen ember, hiszen megjátszhatja magát, így jobb ha elővigyázatos az ember, ezzel megerősítve az első foglalkozáson elhangzottakat. Arra a kérdésre, hogy miért bántanak az emberek olyanokat, akik náluk gyengébbek, elsőre nem válaszoltak, csak mélyen hallgattak.

Ennek háttérében az állhatott, hogy lehetett már tapasztalatuk a témában, amire nem feltétlenül voltak büszkéek. Idővel olyan gondolatokat fogalmaztak meg, hogy néhány esetben azért fordulhat elő, mert be kell illeszkedni egy társaságba, és valahogy bizonyítani kell a rátermettséget. A másik lehetőség az lehet, hogy valaki ettől érzi magát erősebbnek, bár

hozzátették, hogy ez elég szánandó viselkedés, mert a gyengébb személy lehet nő is, és a nők fizikai bántalmazását egyöntetűen elítélték. Azzal kapcsolatban, hogy miért változhatott meg a bácsi viselkedése, újfent elbizonytalanodtak. Majd arra jutottak, hogy a társaság nyomása hatott rá: a többség elítélte, hogy durván bánt a kutyával, ezért hogy ne elkerülje a további nézeteltéréseket, inkább kedveskedett az állattal, ezzel eleget téve a többség akaratának.

Összességében ez a foglalkozás sikerült a legjobban a művekről való beszélgetés szempontjából, nyitottak és közlékenyek voltak.

4. alkalom

Erre az alkalomra Somlyó György: Mese arról, ki hogyan szeret című rövid novelláját terveztem. Úgy gondoltam, a szeretet mint téma bármilyen emberi kapcsolatra levetíthető, így megfelelő beszélgetési alapot nyújthat.

Irányadó kérdéseim a következők voltak:

- Beszéljük át a hasonlatokat: milyen az országútra tévedt nyúl/milyen az oroszlán, stb.
- Ki melyik példával tud azonosulni? Elégedettek azzal?
- Melyik példával értenek egyet, és szerintük melyik nem vezet semmi jóra?
- A saját ismeretségi körükből tudnak olyan példát mondani, amivel nem értenek egyet?
- Mi a szeretet? Hogyan lehet kimutatni?
- Milyen szerepet kap az életükben a szeretet? Hogyan mutatják ki, ha valakit szeretnek?

Ez alkalommal is volt szituációs játék, amit ugyanolyan intenzitással vittek végig, mint korábban, de nagyon szét volt csúszva a csoport, nyugtalanok voltak, nehezen kezelhetőek, a téma sem igazán érdekelte őket. Az irodalmi szöveggel kapcsolatos ellenérzésük továbbra sem csökkent igazán, látva a passzivitást, megkértem őket, hogy emeljenek ki egy-egy hasonlatot, ami megfogta őket. Rá kellett jönnöm, hogy a szeretet kimutatása és az arról való beszélgetés a jelen környezetben számukra egyfajta tabu téma. Ennek oka az lehet, hogy ha kimutatják az érzelmeiket, azzal gyengének tűnhetnek, amit a börtönben nem engedhetnek meg maguknak. S bár indirekt módon válaszolgattak a kérdésekre, egyértelmű válaszokat nem adta. Mivel a passzivitás egyre nőtt, megkértem őket, hogy mindenki mondjon egy dalt, amit szeret. Azt gondoltam, hogy ha a hozzájuk közelebb álló zene és szöveg kerül megbeszélésre, talán sokkal nyitottabbak lesznek olyan témákkal kapcsolatban, amit a szépirodalmi szövegek interpretálásában elutasítanak. A zenés program meglehetősen

felcsigázta őket, és az ezzel kapcsolatos előzetes reményeim részben megvalósultak, részben további problémákat szültek.

Az öt hét folyamán a kért számok a következők voltak:

2012.08.23.

- Andris: Nem tudok én megjavulni
- Bittó Duó: Úgy fáj
- Killakikitt: Éjfél
- Siska & Steve: Vérebek
- Tibbah feat. Siska: Tiltott rap
- Tibbah feat. Tkyd: Város
- Váradi Roma Café: Umbala Umba
- Will.I.Am: feat. Eva Simmons: This is love

2012.08.30.

- Andris: Régen jártam ezen a tájon
- Kamikaze: A bárányok nem hallgatnak
- Killakikitt: Legenda
- Ogli G.: Börtön
- Pere Slobodia
- Pesti csibészek: Álmodtam az éjjel
- Rhyme Project: Földalatti beatek
- Szegedi Ferenc: Fekete hajú galambom
- Tibbah: Rekviem
- TM Riddler: Gyűlölet

2012.09.06.

- Animal Cannibals: Északon Délen
- Caramel: Hat év után
- Killakikitt: Üzenet
- Nótár Mary: Jaj de cuki
- Patty: Rossz irány
- Tibbah: Álom magyar gyerek

2012.09.13.

- Andris: Nem sírok már én utánad
- Coronita Mix: Tedd a napfényt be a számba
- Dögös Robi: Coronita after
- Kis Grófó: Rázd meg a testedet
- Hősök: Örült oldal álma
- Nótár Mary: Húzza-húzza
- Nótár Mary: Szép harangok
- Tibbah: Pulzus

2012.09.20.

- Belga: Gyaloglás vége
- Deego: Izgalmas dolgok
- Kis Grófó: Tyi bori
- Majka: Belehalok (paródia)
- Paul Kalkbrenner: Sky and sand
- Pere: Mercédeszem vezetem
- Sub Bass Monster: Az alvilágnak nincs romantikája

Ami első látásra egyértelműen kitűnik, hogy a kért dalok között elsősorban rap és cigányzene található, illetve néhány elektronikus és pop zene. Ami rögtön feltűnt az elítéltek viselkedésében, hogy meglepődtek azon, hogy ígéretemhez híven valóban elhoztam azokat a dalokat, amelyeket kértek, és a dalszövegeket is megkapták kinyomtatva. Kérdésemre, hogy miért lepődtek meg annyira, azt mondták, hogy korábban is ígértek nekik hasonlót, de nem lett belőle semmi. Így jó hangulatban kezdődött a foglalkozás, hiszen mindenki örült, mikor a saját zenéje következett, illetve megtalálta a dalszöveget a kiosztott papírokon. A probléma a zenei ízlésbeli különbségek áthidalásánál kezdődött. A csoport nagy része cigány származású. Közülük van, aki csak a cigányzenét szereti és hallgatja, és van, aki a rap számokat részesíti előnyben, más pedig mindkettőt meghallgatja, de csak mértékkel és csak egy-két általa kedvelt előadótól. Ahogy korábban írtam, a fő probléma az egymással szembeni tolerancia hiánya volt, és ez a zenehallgatásnál is kiütközött. A "rap-tábor" a cigányzenéknél háborgott, a romazene pártiak a rapszámoknál hóbörögtek. Idővel sikerült megértetni velük, illetve ráébreszteni őket, hogy itt mindenki egy egyéniség, nem kell mindenkinek ugyanazt szeretnie, de megtiszteljük a másikat azzal, hogy meghallgatjuk azt a dalt, amit választott. Ennek a

konfliktusnak a csúcspontja az volt, amikor az egyik elítéltet ki kellett küldenem a foglalkozásról, mert bomlasztotta a csoport hangulatát, semmivel sem volt elégedett és a többi elítélt is egyre ingerültebb lett miatta. Ezeket a nézeteltéréseket leszámítva, a zenés beszélgetésre sokkal jobban reagált a csoport. Főleg a rap szövegekből tudtam építőjellegű beszélgetést indítani, hiszen ezek sokszor társadalomkritikát fogalmaznak meg, az alvilági életformáról szólnak, a résztvevők jelenlegi helyzetéről, vagy olyan dolgokról, amik közel állnak hozzájuk, mint például a graffiti.

Az egyik legmegrendítőbb élményem ezekkel a foglalkozásokkal kapcsolatban az volt, amikor az egyik legproblémásabb elítélt hirtelen elhallgatott és magába zárkózott Paul Kalkbrenner Sky and sand című dalánál. Igyekeztem kideríteni, mi állhat ennek a hirtelen hangulatváltozásnak a hátterében. Először hátrítottam a hozzá intézett kérdéseimet, végül elmondta, hogy eszébe jutott néhány emlék, amelyekről tudja, hogy soha többé nem lesz lehetősége átélni őket. Ez az érzés egyszerre volt számára elszomorító és nosztalgikus. A cigányzenék abból a szempontból voltak érdekesek, hogy sokszor roma nyelven is énekeltek, így alkalmam nyílt arra, hogy megkérjem őket, mondják el miről szól. De valamiért nehezen ment eleinte ez is. Talán zavarba jöttek, vagy nem bíztak annyira a tudásukban, hogy azt nyilvánossá tegyék, de csak többszöri kérésre voltak hajlandóak elmondani, mit jelentenek a cigány nyelven megírt sorok.

2. csoport

1. alkalom

A második csoportnál ugyanazt az elvet követtem: az első foglalkozásra igyekeztem egy könnyedebb művet vinni. Így esett a választásom Lázár Ervin A kék meg a sárga című történetére. E választás abban is segített, hogy fel tudjam mérni a csoport képességeit.

A beszélgetést irányító kérdéseim az alábbiak voltak:

- Hogyan beszél egymással a két szín?
- Mit gondolnak, miért nem kedvelik egymást?
- Fontos az udvariasság? Miért? Kivel udvariasak?
- Mi a véleményük a tiszteletről? Önök kinek adják meg a tiszteletet?
- Két ellentétes ember működhet jól együtt? Egyetértenek azzal, hogy az ellentétek kiegészítik egymást.

Az első dolog, ami feltűnt, hogy az az elítélt, aki párhuzamosan járt mindkét csoportba, sokkal élénkebben, felszabadultabban viselkedett ebben a közösségben, mint az előzőben. Ennek oka azt hiszem az, hogy nincsen olyan domináns egyéniség a második csoportban, akitől bármilyen értelemben is tartana. A beszélgetés során nagyon jól ráéreztek a tolerancia problémakörére, és gyorsan rátértünk a cigány-magyar ellentétekre, illetve hogy a saját etnikai hovatartozásuk miatt milyen atrocitások érték őket – ez láthatóan bántóan hatott rájuk. Az ellentétekkel kapcsolatban egyikük elmesélte, hogy az egyik ismerőse skinhead, akivel komoly nézeteltérések után lett jó a kapcsolata, annak ellenére, hogy két merően eltérő (szub)kultúrát képviselnek. Elmondásuk alapján nem kell mindenben hasonlítani, legyen szó párkapcsolatról vagy barátságról, de kell lennie közös értékeknek és érdeklődési köröknek ahhoz, hogy két ember megértse egymást.

A tisztelet és az udvariasság kérdése elgondolkodtatta őket, többen is azon a véleményen voltak, hogy azzal illemtudóak, aki irányukba is megfelelően viselkedik, illetve úgy fogják fel, mint egy mankót, ami segít az életben és az előrébb jutásban. A mű kapcsán szóba került még a házasság, a gyerekek és a család témaköre. Határozottan kijelentették, hogy biztos háttérrel szeretnének, mielőtt családalapításra szánnák magukat. Ami még egyértelművé vált számomra az első alkalommal, többen is rendkívül motiválatlanok, leginkább csak sodródni, nincsenek terveik a jövőjével kapcsolatban.

2. alkalom

A következő hétre egy kortárs alkotást vittem, Juhász Magda De jó lenne című versét. A mű segítségével a jó és a rossz kérdéskörét szerettem volna körbejárni, és kíváncsi voltam arra, hogy a résztvevők hogyan ítélik meg saját magukat ebből a szempontból.

Irányadó kérdéseim a következők voltak:

- Miről szól a vers?
- Mit jelent jónak lenni?
- Mit jelent az a mondat, hogy: „mert a jót itt nem szeretik?”
- Kik a farkasok és kik a bárányok?
- Mi a jobb: jónak vagy rossznak lenni? Miért?

Ezt a verset kivételesen nem én olvastam fel, hanem megzenésítve vittem el. Számomra meglepő módon élvezték a művet, noha korántsem az ő stílusukban szólt a dal. A kérdésre, hogy miről szól, nem várt választ kaptam. A résztvevők első benyomása az volt, hogy ez egy

vallásos szöveg és Istenhez szól. Érdeklődésemre, hogy vallásos-e közülük valaki, nemleges választ kaptam. A második kérdésre nem tudtak egyértelmű választ adni. Úgy gondolják, hogy a jó és a rossz fogalma relatív, és nem a tettek határozzák meg, hogy ki milyen ember – kerülhet valaki bajba, követhet el hibákat, de ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az illető rossz ember. Arra is rámutattak, hogy a jó vagy rossz cselekedet illetve viselkedés nem jelenti mindenki számára ugyanazt. Ezt a fonalat továbbszöve szöbe került a falusi és városi emberek viselkedése, mentalitása közötti különbség. Mindegyikük faluról származik, így határozottan a falusi életvitelt preferálják és az életüket is ott tudják elképzelni. Mivel a versben több állathoz is hasonlítják az embert, beszélgettünk arról, még milyen állatokkal szokták azonosítani az embert, illetve az emberi viselkedést. Megkérdeztem őket, hogy ha választhatnának, ők milyen állatok lennének: előkerült az oroszlán, a sas, a delfin, de azt már kevésbé tudták meghatározni, hogy miért választották pont ezeket az élőlényeket.

3. alkalom

A következő foglalkozáson Karinthy Frigyes Találkozás egy fiatalemberrel című novelláját olvastam fel az elítélteknek. Ez egy hosszabb lélegzetvételű mű, de úgy gondoltam, a mondanivalója miatt hasznos lehet, és elgondolkodtatja a csoport tagjait. A felolvasás után többen is szóltak, hogy elsőre nem teljesen értik, hosszú volt, a csoport másik fele megértette, így kezdésnek értelmeztük a művet, és megkértem azokat, akik megértették a mondanivalót, hogy mondják el a többieknek a saját szavaikkal, számukra mit jelentett a történet. A felmerült kérdések a következők voltak:

Az orientáló kérdések az alábbiak voltak:

- Hogy látják magukat 10 év múlva?
- Mit mondanának 10 éves önmaguknak?
- Ki mi szeretne lenni? Milyen jövőképük van?

Ezen a foglalkozáson vált egyértelművé számomra, hogy az elítélt, aki miatt létrejött a csoport, és akit már említettem korábban, rendkívül megosztó személyiség. Hajlamos a nagyot mondásra, nehezen alkalmazkodik a börtönbeli léthez és nem akar azonosulni az elítélt társaival, többen szeretné mutatni magát és kitűnni közülük. Ezt a többiek is érzékelik, ebből adódik a legtöbb konfliktusa, és később ezért nem érzi magát jól a csoportokban. Tartottam tőle, hogy ebből a csoportból is ki akar lépni, de eddig kitart, úgy gondolom, valamiféle változás állt be az ebbéli gondolkodásmódjában.

Nem igazán tudták megfogalmazni, hogy hol fognak tartani 10 év múlva, mivel fognak foglalkozni, de többen mondták, hogy megpróbálnának beszélni kiskori énjükkel, bár nem fűztek hozzá sok reményt, hiszen mégis csak egy felnőtt próbálná kioktatni őket. Elmondták, hogy 10 évesen bár próbálták őket visszatartani a rossz dolgoktól, és attól, hogy bajba kerüljenek, nem igazán hallgattak ezekre az intésekre. Szóba került az is, milyenek voltak kisgyerekként, sok régi emlék és anekdota került elő, ami jó hangulatot teremtett. Többnyire vagy rendkívül rossz, vagy magának való gyermekként írták le magukat.

A jövőbeli tervekkel kapcsolatban érdekes volt, hogy hárman is megemlézték, hogy katonák, rendőrök szerettek volna lenni, de a körülményeket figyelembe véve ez már csak álom marad. Ezért olyan foglalkozások is előkerültek, mint szakács, asztalos, pincér. Megdöbbenett annak az elítéltnak a terve, aki a családi vállalkozást szeretné átvenni, és lányokat futtatna, valamint lovakat tartana. Itt ismét előkerült az a probléma, hogy milyen mértékben és mélyen gyökerezik az a szemléletmód, amit a közvetlen környezetüktől tanultak. Ezzel szemben olyan is van, aki azt tervezi, hogy szabadulása után csatlakozik az idegen légióhoz. Úgy vettem észre, rendkívüli módon vonzódik ehhez a foglalkozáshoz, férfiasnak és bátor dolognak tartja a háborúzást, harcolást. Ez az elítélt elég narcisztikus személyiség, elképzelhetőnek tartom azt is, hogy ezzel ki akart tűnni és lenyűgözni a hallgatóságát.

4. alkalom

A negyedik alkalomra ismét egy kortárs verset vittem, Szabolcsi Erzsébettől a Pozitív című művet. Ezzel az alkotással az volt a célom, hogy megfogalmazzák a reménnyel és az újrakezdéssel kapcsolatos gondolataikat, félelmeiket, illetve hogy a szabadulás utáni talpra állás nehézségeit, lehetőségeit megbeszéljük.

A beszélgetést elősegítő kérdések a következők voltak:

- Mit jelent számukra a pozitív?
- Miről szólhat a vers?
- Mikor, miért reménykedik az ember?
- Mit gondolnak az újrakezdésről?

A foglalkozás elején az egyik elítélt elmesélte, hogy szerelmi bánata van, és később kiderült, hogy ez rendkívüli mértékben befolyásolja a pillanatnyi gondolkodásmódját. Amikor

megkérdeztem, hogy miről szólhat a vers, ő azt mondta, hogy a szerelem hiányáról szól, ez egy vágyakozó vers. Bár számomra meglepő volt ez a kijelentés, megkértem, hogy indokolja. Itt vitába került egyik társával, aki rámutatott arra – általam nem várt empátiával, hogy a saját életét vetíti ki a versre, és ez a vers a reményről szól, hogy mindig van egy újabb esély. Egy másik társuk közbevetette, hogy ez a börtönről is szólhat, a jelenlegi helyzetükről. Itt ismét véleményütközés történt az elítéltek között. Egyikük szerint a börtön ennél sokkal monotonabb, míg másikuk azon az állásponton volt, hogy itt is van reménykedés, hiszen másként nem igazán lehet túlélni az eltöltött hónapokat, éveket. A vitájukba nem szóltam közbe, végül is mindegyikük álláspontja igaz volt és helyt állt az érvelésük szempontjából. Azért is volt érdekes a párbeszédük, mert addig azt tapasztaltam, hogy nagyon jól kijönnek és többnyire egy véleményen voltak. Ezen kívül kellemes csalódás volt, hogy képesek voltak megfogalmazni a gondolataikat és azt szofisztikáltabban előadni, mint korábban tették. Kissé eltérve a témától ismét szóba került a vallás, majd az evolúció kérdésköre, és örömmel tapasztaltam, hogy rendkívül tájékozottak. Noha nem tudományos és szakszavakat használtak, és néha zavarukban hozzá tették, hogy persze ez csak vicc (főleg mikor azt hitték, butaságot beszélnek), de tisztában vannak a folyamatokkal és a különböző elméletekkel.

Ezen a foglalkozáson is főszerepet kapott a nőideál témaköre, szóba kerültek az egyéjszakás kalandok és az ehhez fűződő személyes tapasztalatok. Elhangzott egy roppant találó horgász-halász hasonlat, miszerint a halász merít egy nagyot, de abba ki tudja mi kerül, míg a horgász a tökéletes példányra hajt. Kérdésekre, hogy ki minek tartja magát azt a választ kaptam, hogy ez helyzettől függ, de inkább horgászok. Ebből azt szűrtem le, hogy szeretnek kérkedni a hódításaikkal, de mégis csak fontos számukra, hogy kiben bíznak meg. Majd beszélgettünk a bizalom és a féltékenység jelenségéről egy kapcsolatban. Eléggé megoszlottak a vélemények, de azzal zárták le a témát, hogy „Ha mi nem bízunk meg a nőben, ő hogyan bízson meg bennünk?”.

5. alkalom

Erre a foglalkozásra József Attila Én nem tudtam című versét választottam. Ezzel a művel arra szerettem őket rábírní, hogy átgondolják a börtönbe kerülésük okát, a bűncselekményt amit elkövettek, és a következményeket, amik a bűnözésükből fakadtak.

Írányadó kérdéseim az alábbiak voltak:

- Mi a véleményük a versről?
- Mi a bűn?

- Mire gondoltak, mielőtt bünt követtek el?
- Próbálta valaki megvédeni/elrettenteni Önöket?
- Mit gondolnak a bűnről?

Rögtön az elején szóba került a büntudat és a lelkiismeret-furdalás közötti különbség, amit nagyon jól láttak és fogalmaztak meg. Szerintük büntudatot akkor érez az ember, ha tudatában van annak, hogy valakit megbántott, vagy ha rosszat tett, és azzal is tisztában vagyunk, hogy valahogy helyre kell hozni a problémát. Lelki-ismeretfurdalást pedig akkor érzünk, ha tudjuk, hogy nem úgy cselekedtünk, ahogy kellett volna, de nem tudunk ellene tenni, vagy úgy érezzük, magától is megoldódik. Ezután a művet versszakonként értelmeztük. A büntudat kérdése foglalkoztatta őket, és úgy gondolták, hogy a börtönben ez a fogalom nem létezik, a felelősséget elhárítják, és mindig a sértett a hibás. Megkérdeztem, hogy belegondoltak-e már abba, mit érezhetett, gondolhatott az, aki ellen bűncselekményt követtek el. Sokáig hallgattak és többnyire nem volt a válasz. Többen hangsúlyozták, hogy sosem éreztek büntudatot. Amit elkövettek, azért vállalták a felelősséget, sosem érezték úgy, hogy valamit visszacsinálnának. Itt került elő az a felfogás is, miszerint ok nélkül kerültek börtönbe, semmi olyasmit nem követtek el, ami ezt indokolná. Úgy gondolom ennek háttérében egyfajta hárítás és a valóság elutasítása állhat, hiszen ha nem is gondolták végig, de érezhetik, hogy tetteikkel több embernek is csalódást okozhattak, és ennek mértékét, jelentőségét és következményeit nem könnyű feldolgozni. Válaszreakcióként tagadnak, vagy nem vesznek tudomást a problémáról. A büntettek kapcsán valahogy szóba kerültek a drogokkal kapcsolatos élmények, amikre a későbbiek folyamán többször is visszatértek – aznap valamiért kiemelkedő módon foglalkoztatta őket ez a téma. Mindegyikük kapcsolatba került valamilyen formán a tudatmódosító szerekkel, élményeiket egymást túllicítálva igyekeztek megosztani. Majd hozzátették, hogy nem volt jó döntés rászokni, és többnyire a társaság miatt próbálták ki a drogokat. Bár azt is megjegyezték, hogy a marihuanát nem tartják feltétlenül drognak, és kifejtették véleményüket annak legalizálási lehetőségeiről.

A verssel kapcsolatban beszélgettünk ismét az álmokról, és arról, hogy miért írhatta ezt a verset József Attila. Egyikük szerint (akinek kedvenc költője József Attila) ez egyfajta bűnbánat, volt valamilyen bűne, amit nem mondhatott el senkinek, így hát elmondta mindenkinek, nem akart egyedül szenvedni. Egy társa a szenvedéssel kapcsolatban ennyit fűzött hozzá: „Én mindenkinek azt kívánom, hogy ne kerüljön ide.”

6. alkalom

Erre a foglalkozásra Choli Daróczi József Dal című versét vittem. Ezt a verset azért választottam, mert az előző foglalkozáson szóba kerültek a cigány származású költők, és kiderült, hogy nem nagyon ismerik őket

Ez alkalommal nem fogalmaztam meg irányadó kérdéseket, mert arra voltam kíváncsi, mik lesznek az első reakciók, hogyan reagálnak a cigány költészetre. A beszélgetést azzal kezdtem, hogy röviden összefoglaltam a költőről, amit tudni lehetett. Nem igazán tetszett nekik, átlagosnak és régimódinak tartották. Ezen kívül úgy gondolták, hogy lehangoló, nem nagyon tudtak azonosulni a megfogalmazott szituációkkal. A beszélgetés során azért elismerték, hogy van benne némi pozitív gondolat is, hiszen azt fogalmazza meg, hogy milyen nehéz és sanyarú élete volt, de próbál rajta változtatni.

Érdekesnek tartottam ezt a fajta elutasítást, hiszen a jelenlévők közül mindenki cigány származásúnak vallotta magát. Úgy gondoltam, hogy a származás miatt elfogultak lesznek és majd védeni, igazolni próbálják azokat a dolgokat, amelyek a költő megírt. Ám ennek az ellenkezője történt.

7. alkalom

Az előző hét tervét továbbgondolva, ez alkalommal egy kortárs cigány költő művét választottam, Jónás Tamástól a Hallgatás helyett című verset.

A koncepcióm szintén ugyanaz volt, mint az előző alkalommal. Ám a reakciók most is hasonlóak voltak. Amit az elején észrevettek, hogy a vers egyfajta bemutatkozás, és látszik, hogy cigány az alkotó. Megkértem őket, hogy fejtsek ki ezen véleményüket, mert érdekesnek tartottam e kijelentésüket, noha bennem nem merült fel hasonló gondolat a mű olvasása közben. Ám nem tudták meghatározni a kijelentést, azzal érveltek, hogy ez érezhető. Hozzá tették, hogy a költő flegmának és nemtörődömnek tűnik, és nem is értik, miért írt verset, ha nem akarja, hogy olvassák. Úgy éreztem, a vers túl modern számukra, és nem feltétlenül értik az utalásokat és összefüggéseket, szó szerint próbálják értelmezni a költő által megfogalmazott gondolatokat. Visszatérve a bemutatkozó versre tett említésre, megkérdeztem őket, hogyan mutatnák be saját magukat. Itt újabb problémába ütköztem, ugyanis rá kellett jönnöm, ez megint egy olyan direkt kérdés és téma, amiről nem akarnak vagy nem tudnak beszélni, nem tudják megfogalmazni a saját magukról kialakított képüket. Egyikük el is mondta, hogy ő nem biztos abban, hogy ismeri önmagát, ezért nem is tudná leírni, hogy

milyen ember. Úgy gondolom, az ilyen mértékű önkép-zavar állhat azon deviációk (mint alkoholizmus, drogfogyasztás, bűnözés) hátterében, melyek miatt az elítéltek többsége börtönbe kerülhetett. Thomas Hobbes szerint a bűnözés hátterében a tudatlanság áll.⁷⁰ Bár ő az oktatást helyezte a hangsúlyt, és elmélete sajnos megdőlt az elmúlt két évszázad során, de úgy gondolom ugyanilyen fontos lenne a fiatalokban kialakítani az egészséges önképet. Hiszen ha tudatában vagyunk saját értékeinknek, nem keressük a külső megerősítéseket, amik sok esetben tévútra vezethetnek.

8. alkalom

Az utolsó előtti alkalomra ismét József Attilától választottam egy verset, mégpedig A bűn című alkotását. Ez a foglalkozás egy kicsit rendhagyó volt abból a szempontból, hogy a verset az egyik elítélt választotta.

Irányadó kérdéseket nem fogalmaztam meg magamnak, mert a vers témáját tekintve a bűnről és a vallásosságról felmerült kérdések már szóba kerültek. Így arra helyeztem a hangsúlyt, hogy a fogvatartott miért ezt a művet választotta, illetve hogy társai mit szoltak a választásához. Kimerítő elemzést kaptam arról, hogy a költő miért írta ezt a verset, de az elítélt elmondása alapján ezeket egy életrajzi könyvben olvasta. Arra a kérdésre, hogy szerinte miért keletkezhetett a vers, nem igazán tudott válaszolni. Az már szóba került, hogy egyikük sem vallásos, mégis többször kapott központi szerepet a vallás maga, ez most sem volt másként. Megkérdeztem tőlük, szerintük miért lehet fontos a vallás. A kérdéshez rendkívül kritikusan és objektíven álltak hozzá, mikor azt mondták, hogy a vallás leveszi az emberek válláról a felelősséget, ad egyfajta biztonságot és megnyugvást, ami segít beletörődni a megváltoztathatatlanba. Ezt egészítették ki azzal, hogy a gyónással is feloldozást szeretnének az emberek, bár szerintük nem a pap vagy a lelkész adja a felmentést. De az emberek számára fontos a külső megerősítés, így végső esetben az egyházra támaszkodnak.

⁷⁰ Pápainé Faragó Katalin: Deviáció, deviáns viselkedés, bűnözés. In.: Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Budapest : Múzsák Közművelődési Kiadó, 1984. 53. o.

Beszélgetést indítottam arról, hogy ha ők maguk nem vallásosak, nem gyónnak, akkor kitől kapnak feloldozást olyan esetben, mikor érzik, hogy rosszat cselekedtek. A válasz egyszerű és elgondolkodtató volt: saját maguktól. Elsősorban azt tartották fontosnak, hogy az ember meg tudja bocsátani önmagának, illetve adott esetben annak, aki ellene követett el valamit.

9. alkalom

Az utolsó alkalommal jutalomként és egy kis pihenésként kötetlen zenehallgatást terveztem. Az első két dal után nézeteltérés tört ki két elítélt között, ami odáig fajult, hogy egyikük kikéretőzött a foglalkozásról. Érdekes módon két visszahúzódó társuk próbálta békíteni a vitázókat, amit azért tartottam nagy előrelépésnek, mert egyikük valóban nem beszélt sokat, és úgy éreztem, ez a véleménynyilvánítás rendkívüli fejlődés nála. A pszichiáterrel való beszélgetés során arra jutottunk, hogy ezzel a vitával az utolsó alkalom miatti feszültségeket igyekezhetek levezetni, noha ezzel a foglalkozás hangulatát is megpecsételték, amiért később elnézést kértek

8. Összegzés

Általános felfogásban a klasszikus biblioterápia szépirodalmi szövegeket használ, és a biblioterapeutának nem szabad alá-fölé rendelt helyzetbe kerülni, óvakodnia kell a pedagógiai helyzet kialakításától is. Ám a börtön egy sajátos környezet, így ezeket a "szabályokat" újra kellett értelmezni. Az egyik nehezítő tényező, hogy a befogadók nagy része nincs olyan szinten, hogy egy összetett művet értelmezni tudjon. Egy olyan szövegtől, amit nem ért, még frusztráltabb és elutasítóbb lesz az egyén. A célom az volt, hogy felkeltssem az érdeklődésüket, gondolkodásra bírjam őket és valamiféle konfliktuskezelési és probléma megoldási mintát lássanak. Ezért tértem át a zenére és dalszövegekre az első csoportnál, bízva abban, hogy a hozzájuk közelebb álló stílussal, témákkal ők is elfogadóbbak, nyitottabbak lesznek. A másik nehézség a pedagógiai státusz elkerülésével volt. Sok elítélt viselkedési zavarral küzd – dekoncentrált, hiperaktív, kevésbé tud alkalmazkodni. Ehhez hozzáadódik, hogy az intézetben hozzászoktak ahhoz, hogy beosztják a napjukat, parancsokat és utasításokat hajtanak végre. Bár igyekeztem őket felnőttként kezelni, de erre úgy reagáltak, mint a kisgyerekek – próbálkoztak, meddig mehetnek el. Így annak érdekében, hogy a

csoportkohézió megmaradjon, sokszor kénytelen voltam pedagógusként, egyfajta szigorral fellépni.

A klinikai és a nem klinikai terepen tartott biblioterápia és művészetterápia esetében egyformán problémaként szokott felmerülni, hogy elég hosszú-e a terápiás rezsim, illetve a néhány hét vagy egy-két hónapos foglalkozás után az eredeti környezetbe visszatérve vajon mennyire lesz megőrizhető az elért változás. Noha kilenc hét nem elég hosszú idő arra, hogy egy fiatalok addig berögzült viselkedését, gondolkodásmódját befolyásolni tudjuk, úgy gondolom némi előrelépést sikerült elérnem abból, amit kitűztem céloknak. Erre abból merek következtetni, hogy többször egymásra szóltak, hallgassák végig egymást, illetve a számokat. Valamint a foglalkozások végére egymást is sokkal ritkábban ugratták, piszkálták. A legnagyobb egyéni fejlődést talán annál az elítéltnél vettem észre, aki a rap számok világa felé húzott, így a cigány- és egyéb zenéknél általában ő volt a legproblémásabb, türelmetlenebb. Az utolsó alkalmakkor már többnyire csendben végighallgatott minden dalt és sokkal kevesebb kritikus megjegyzést tett. További érdekes megfigyelésem volt, hogy egy idegen nyelvű dal is mekkora hatással tudott lenni rájuk. A Sky and sand című szám alatt teljes volt a csend. És bár nem tudták miről szól (később kérésükre lefordítottam), az alábbi érzéseket fogalmazták meg: megnyugodtak, kikapcsoltak.

Több fronton is meg kellett küzdenem velük: nehezítő faktor volt már maga az, hogy nő vagyok. Nem illetem abba a képbe, amit a nőkről gondoltak, így nehéz volt elérnem, hogy tiszteljenek, hallgassanak rám. Többször előfordult, hogy az általam feltett kérdésre a mellettem ülő pszichológusra nézve válaszoltak. Ezen kívül, bár igyekeztem felnőttként kezelni őket, néha elkerülhetetlen volt, hogy egyfajta tanár-diák felállást alakítsak ki, főleg amikor a viselkedésük és magatartásuk a kisiskolás szintet kezdte elérni és kezdtek kezelhetetlenné válni.

Korábban utaltam arra, hogy az egyik résztvevő kilépett a csoportból, mert nem érezte jól magát a társaságban, keveset beszélt, gúnyolták. Ahogy már említettem, ebből kifolyólag gondoltunk arra, hogy szervezünk egy olyan csoportot, ahová a visszahúzódóbb, zárkózottabb fiatalokat hívjuk, így adva esélyt arra, hogy kibontakozhassanak. A második csoport sokkal fogékonyabb volt a versekre, novellákra, kérdéseimre azt is elvállalták, hogy ők maguk olvassák fel a kiválasztott műveket, melyeket előre megkapnak. Az elítélt, aki miatt a csoport megalakult, ebben a társaságban sem érezte jól magát, és innen is ki akart lépni. Személyiségéből adódóan hajlamos a nagyot mondásra és a túlzásokra, ami a csoport többi tagjában visszatetszést kelt, így keverve saját magát különböző nézeteltérésekbe. Bár

tartottam tőle, hogy ebből a csoportból is ki fog lépni, részt vett az összes foglalkozáson, és visszafogottabban viselkedett, így úgy gondolom, a személyes kapcsolatai is javulhattak. A másik érdekesség, hogy az elítéltnél, aki mindkét csoportot párhuzamosan látogatta, rendkívül figyelemre méltó az a változás, ami a viselkedésében mutatkozott meg attól függően, hogy melyik foglalkozáson volt. Azt vettem észre, hogy a második csoportban sokkal inkább ő volt a csoport hangja, mint az elsőben, felszabadultabban és természetesebben, bátrabban beszélt az érzéseiről és a gondolatairól. Neki van a legtöbb érzéke az irodalomhoz, ő maga is ír verseket, melyeket volt szerencsém elolvasni. Nagy áttörésnek éreztem a napot, hiszen nem mindenkinek mutatjuk meg verseinket, gondolatainkat, így igyekeztem tiszteletben tartani a felém irányuló bizalmát.

Az egyik legnehezebbnek tűnő feladat számomra az volt, hogy megtaláljam velük a közös hangot. Ezt nehezítette, hogy magázódnom kellett. Ám némi humorral és közös érdeklődési pontokkal (ismertem azokat az együtteseket, előadókat, illetve érdeklődtem azok után, akiket példának hoztak) sikerült elérnem, hogy nyitottabban álljanak hozzám, valamint az általam közvetíteni kívánt értékekhez. Eddigi tapasztalatom az, hogy a résztvevők élvezték a foglalkozásokat, és ha nem is direkt módon, de sikerült formálni a viselkedésüket és pozitív irányba terelni őket. Azzal, hogy megismerik egymás akár zenei, akár irodalmi ízlését, az ezekkel kapcsolatos véleményét, nyitottabbá válhatnak a világra és az új dolgokra, és az új nézőpontok több választási lehetőséget is biztosíthatnak nekik a későbbiekben.

Az eredményeim azt igazolják, hogy van létjogosultsága a biblioterápia gyakorlati beültetésének a büntetés-végrehajtásba, különösen a fiatalkorúaknál, akiknél még valamivel könnyebb átformálni a személyiséget. Az általam és a szakirodalom által megfogalmazott célok közül sok megvalósult (a tolerancia és empátia kiépítése, az érdeklődés felkeltése, a kommunikáció fejlesztése, stb.). Az a törekvésem, hogy népszerűsítsem az olvasást, nem valósult meg maradéktalanul, hiszen sokuknál először a funkcionális analfabétizmus problémáját kell megoldani, ami egy sokkal összetettebb feladat. Ezt egy biblioterápiás foglalkozás keretében nehéz megoldani. Ám ha a program során a résztvevő kellő motiváltságra tesz szert, felmerülhet az igénye arra, hogy e téren is fejlessze önmagát, vagy külső segítséget kérjen fejlődéséhez.

Kérdéses pont, hogy a foglalkozások által megismert új szemléletmódok meddig hatnak a résztvevők személyiségére. Ahogy Csalay András is megfogalmazta, a változáshoz szükséges a résztvevők fejlődni akarása és nyitottsága is az újdonságok felé. A biblioterápia segítséget nyújthat az olvasónak, hogy a tudatos szférába hozza eltemetett érzelmeit és

élményeit, lehetőséget ad arra, hogy képzeletben kísérletezzen különböző viselkedési módokkal, valamint növelheti a személy tudatosságát és szociális érzékenységét, de csupán a kezdő lökést adhatja meg ebben a speciális környezetben. A további viselkedési mechanizmusok azon múlnak, hogy az egyén mennyire került tisztába saját értékeivel, valamint hogy mennyire tudatosult benne a változtatás lehetősége és az arra irányuló vágy. Ezen új értékek megerősítésére szolgálhatna egy felvevő csoport létrehozása, ahová visszajárhatnának azok, akik erre igényt tartanak. A csoport funkciója az lenne, hogy az elítéltek szabadulásuk után is részt vehessenek olyan foglalkozásokon, ahol segítséget kapnának önfejlesztésükhöz, illetve egy alternatív és a pozitív változásban megerősítő elfoglaltságot biztosítana számukra. Továbbá pozitív visszajelzést kapnának arra nézve, hogy gyökeresen próbálják meg átalakítani életüket és addigi felfogásukat. E terv megvalósítását a pszichológus és a nevelők támogatják, ám nehezíti a véghez vitelét az a tény, hogy a fogvatartottak az ország minden pontjából érkeznek Pécsre, szabadulásuk után pedig elhagyják a várost és vonzáskörzetét. Ezért országos szinten kellene együttműködést kialakítani a büntetés-végrehajtási intézetek, a könyvtár és a biblioterápiás foglalkozások vezetői között, így biztosítva a szabadult elítéltek fejlődésének nyomon követését.

Úgy gondolom, a biblioterápiának, mint sok más művészet- és szocioterápiának, nagyon fontos szerepe lehetne a börtönök világában is, ahogy jól érzékelhető az ilyen szolgáltatásokra való igény más, speciális élethelyzetben lévő egyéneket gondozó intézmények, például szociális otthonok részéről is. Ugyanakkor anyagi keret nem biztosított rá – vagyis a szakember önkéntesként ingyen dolgozhat. Nyilvánvalóan ezen is változtatni kellene annak érdekében, hogy több elhivatott szakember vállalja ezt a munkát, s nemcsak gyakorlat-jelleggel, hanem hosszútávra tervezve.

Terveim között szerepel, hogy a jelenlegi biblioterápiás foglalkozást a pécsi Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében folytassam, valamint tovább fejlesszem. Ebben továbbra is segítségemre vannak a börtönben dolgozó nevelők és az oktatóm. Hosszútávú célom, hogy a biblioterápia lehetőségeit kiterjesztve iskolai és könyvtári berkeken belül is gyakorlatot szerezzek. Ezeket a tapasztalatokat szeretném felhasználni ahhoz, hogy a biblioterápiát mint kurrens szolgáltatás általánosan elfogadottá és elismertté válhasson a könyvtárakban.

Felhasznált irodalom:

Monográfiák, tanulmányok

BARTOS Éva: Olvasókönyv a biblioterápiáról. Budapest : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1989. 124 o.

BOLDIZSÁR Ildikó: Meseterápia. Budapest. : Magvető Kiadó, 2010. 367 p.

DOLL, Beth, DOLL, Carol: Fiatalok biblioterápiája : Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése. Budapest : Könyvtári Intézet, 2011. 168 o.

CSAPÓ Edit [szerk.]: Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Budapest : OSZK KMK, 1985. 113 o.

CSORBA-SIMON Eszter: Olvasási szokások és könyvtárhasználat két magyarországi börtönben. Pécs, 2012. 41-43. o.

FÜREDI János, SZŐNYI Gábor (szerk.): A pszichoterápia tankönyve. Bp.: Medicina, 2008. 582. o.

GEREBEN Ferenc, Katsányi Sándor, Nagy Attila: Olvasásismeret : (Olvasásszociológia, olvasáslélektan, olvasáspedagógia). Budapest : Tankönyvkiadó, 1980. 408. o.

GEREVICH József: Lány a szekrényben – Patográfiai és klinikai esettanulmányok. Bp. : Osiris Kiadó, 2005. 250 p.

KORBAI Hajnal: Lotliko szárnyai : Terápiás történetek és mesék traumát átélt gyerekeknek. Budapest. : L'Harmattan : Mosoly Alapítvány, 2010. 215 o.

KORBAI Hajnal, DAVIS, Nancy, SIMMS, Laura: Az aranytök : Terápiás történetek és mesék traumát átélt gyerekeknek. Budapest : L'Harmattan : Mosoly Alapítvány, 2010. 160 o.

NAGY Attila: Keresik életük értelmét? : Olvasás, könyvtár, szocializáció. Budapest : OSZK KMK, 1991. 142 o.

NAGY Attila: Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat – Kritikus gondolkodás : Szócikkmásolástól a paródiaírásig. Budapest : Osiris Kiadó, 2001. 221 o.

NAGY Attila: Az olvasásra nevelés és pedagógusképzés. Budapest : OSZK, 1994. 152 o.

V. GILBERT Edit: Biblioterápia. Olvasmányélmények előhívása érintett laikusokból. (A TÁMOP 4.1.2.-08/1B pályázat keretében készített digitális tananyag)

<http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok.html>,

<http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/biblioterapia/start.html>, Activation of reading's experience of involved laymen. In: 2nd World Congress of Arts Therapies. 2012. CD-ROM.

Folyóiratcikkek, szaktanulmányok:

BARTOS Éva: Biblioterápia a könyvtárosi munkában. In: Könyvtári Figyelő. 1987. 33. évf. 5. sz. 563-567. o.

BARTOS Éva: A könyvtár szerepe a társadalmi beilleszkedési zavarok leküzdésében. In: Könyvtáros, 1987. 8. sz. 476-479. o.

BATÁRI Gyula: Biblioterápia Magyarországon a XIX. században. In.: Orvosi Könyvtáros, 1981. 3. sz. 253-257. o.

BEÉLY Gábor: A könyvtár jövője – a jövő könyvtára. In.: Iskolakultúra 2000/4. sz. 51-56. o.

BENCZIK Vilmos: Az olvasás alkonya? In.: Fordulópont. I. évf., 1999/2-3. sz. 5-12. o.

BUDA Béla: A pszichoterápia modelljei és hatásmechanizmusai. In.: Pszichoterápia. Budapest : Gondolat Kiadó, 1981. 18-34. o.

CSALAY András: Mit tehet a könyvtár a deviáns és kallódó fiatalokért? In: Könyvtáros, 1987. 8. sz. 472-476. o.

GOSZTONYI Enikő: Letéti könyvtári ellátás a börtön könyvtárában. In.: Könyvtári kis híradó. 2007. (12. évf.) 1/2. (45-46.) sz. 10. old.

NYÍRŐ Gizella: Könyvtári órák művészet- és biblioterápiás módszerekkel. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 8. sz. 38-40. o.

KÖRNYEI László: „Könyvtár az iskolában, iskola a könyvtárban” In.: Könyv és Nevelés III. évf. 2001/3. sz. 7-9. o.

SÓRON Ildikó: Kincs, ami van. A biblioterápia mint szolgáltatásbővítés az Országos Idegennyelvű Könyvtárban. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2012. 21. évf. 3. sz. 16-21. o.

V. GILBERT Edit: Az olvasmányélmény megosztásának szerepe a csoportos biblioterápiában. Literatura 2011. 4. sz. 403-411 o.

Internetes források:

AMBERG Eszter: Könyvtárak a peremhelyzetben élők szolgálatában. Börtönkönyvtárak 2006–2010. In.: Könyvtári Figyelő. 2012. 2. sz. <http://ki.oszk.hu/kf/2012/06/konyvtarak-a-peremhelyzetben-elok-szolgalataban-bortonkonyvtarak-2006%E2%80%932010/>

A Nemzeti Kulturális Alap könyvtári szakmai kollégium meghívásos pályázati felhívása http://www2.nka.hu/pages/archivum/palyazati_felhivasok/2012-elott/konyvtari/2011/konyvtari_m110905.html (2012. április 2.)

BARTOS Éva: Konceptió a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2004. 8. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/10/koncepcio-a-hatranyos-helyzetuek-konyvtari-ellatasara/> (2013. 01. 07.)

Behavior: Poetry Therapy. 1972. 03.13.
<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,903355-1,00.html> (2011.11.11)

Changing Lives Through Literature <http://ctl.umassd.edu/home-flash.cfm> (2012.11.11.)

BREWSTER, Liz: Medicine for the soul. In: Public Library Journal. [2008]. 6-11. p.
<http://www.cilip.org.uk/filedownloadslibrary/groups/plg/plj232brewster.pdf> (2012.11.11.)

FARKAS Margit: Hiperaktivitás és figyelemzavar. <http://fejlesztok.hu/hasznos-olvasmanyok/18-fejlesztok/74-hiperaktivitas-es-figyelemzavar.html> (2013. 01. 07.)

KISS Judit: A regényhősök mint cinkosok. 2008..10.03.
<http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=23085> (2012.11.11.)

KOVÁCS Zsuzsanna: Egzisztenciális szemléletű biblioterápia fogvatartottakkal. Magyar Irodalomterápiás Társaság, 2011. <http://www.irodalomterapia.hu/publikaciok/yalom.pdf> (2013. 01.07.)

LEDVINOVÁ, Jitka: A börtönkönyvtárak helye a nyugati világban és Csehországban. 2.rész. In: Ctenár. 57. roc. 2005. 2.no. 64-65.p.
[http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/\[in=ref1.in\]/?05/232*51412](http://w3.oszk.hu/manscr/wwwi32.exe/[in=ref1.in]/?05/232*51412) (2013. 01. 01.)

Magyar Irodalomterápiás Társaság <http://www.irodalomterapia.hu/> (2013.01.07.)

NAGY Attila: Az olvasás mint kiváltság? : Adatok és töprengés a Nagy Könyv akció ürügyén. In.: Magyar Tudomány, 2006/9. 1113. o. <http://www.matud.iif.hu/06sze/10.html> (2013. 01. 01.)

NAGY Attila: Észak-Európa vagy Balkán? – Tájékoztatói irányok olvasáskultúránk számára a PISA 2006 ürügyén. In.: Könyvtári Figyelő. 2008. 2. sz. <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/eszak-europa-vagy-balkan-tajekozodasi-iranyok-olasaskulturank-szamara-a-pisa-2006-urugyen/> (2013. 01. 01.)

MEZŐ Tibor: Zenés biblioterápia. Művészetterápiás Világkongresszus, 2003.
http://harmoniakert.hu/eloadas_zenes_bibloterapia_I.htm (2012.11.11.)

Murál Morál Mező <http://magyar.muralmoral.hu/> (2013. 01. 03.)

Murál Morál Mező válogatás 2011 <http://www.youtube.com/watch?v=umh2aek8bDc> (2013. 01.03.)

NÉMETH László (szerk.): Szocioterapeuta képzés : Elméleti szemináriumhoz szöveggyűjtemény. [Budapest] : Magyar Művészet- és Szocioterápiás Közösségépítő Egyesület, 2003. <http://hu.scribd.com/doc/35175612/MMSZKE-szoveggy-2003> (2013.01.07.)

Pécsi falfestés – Így is lehet! : Fliegaufer Gergely szakmai blogja. <http://bvpszichologiahirek.blogspot.com/2008/09/pcsi-falfests-gy-is-lehet.html>

SKALICZKI Judit: A könyvtári terület stratégiai céljai 2003 - 2007 között. In.: Kapcsolat, 2003. XII. évf. 4. sz. <http://www.ektf.hu/~tovarij/honlap/oktatas/startegia.htm> (2013. 01. 07.)

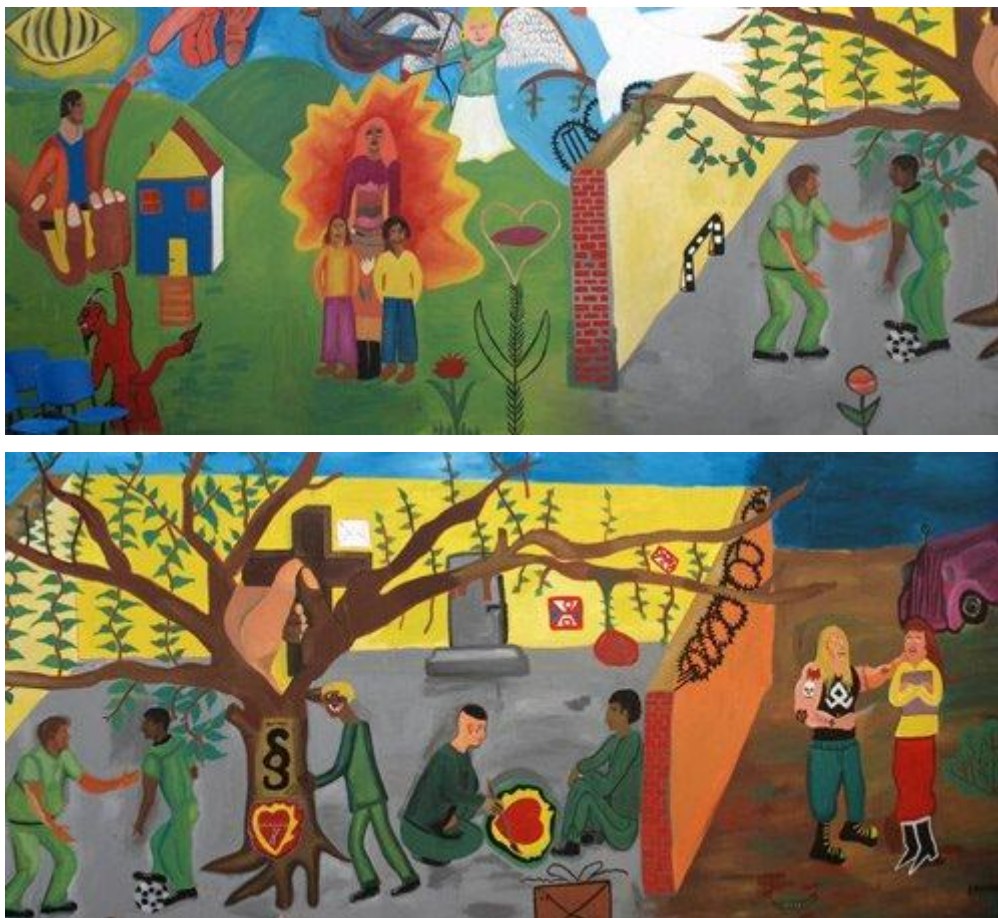
SKALICZKI Judit: Portál program – Könyvtárfejlesztési stratégia, 2008-2013. 2008. 1. sz. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/portal-program-konyvtarfejlesztési-strategia-2008-2013/> (2013. 01. 07.)

SÓRON Ildikó: A művészetterápiák könyvtári alkalmazásának új lehetőségei. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 18. évf. 6. sz. 21-32. o. <http://ki.oszk.hu/3k/2010/12/a-muveszetterapiak-konyvtari-alkalmazasanak-uj-lehetosegei/> (2012. 11.11.)

Zöld-Híd Alapítvány <http://www.zold-hid.hu/> (2012. 12. 04.)

Mellékletek:

Képek⁷¹:

Felhasznált művek:

1. Örkény István: Ki mit tud. In: Válogatott egyperces novellák.

KI MIT TUD

Bárd Elek harmincnyolc éves bankpénztáros nála tíz évvel fiatalabb feleségével (szül. Ulrich Nóra mozgásművésznővel), valamint két gimnazista fiával egy verőfényes tavaszi délelőttön kísértelt az Állatkertbe, ahová azonban nem sikerült bejutniuk, mert a kaput óriási tömeg vette körül, azon belül pedig rendőrautók, tűzoltókocsik és mentők akadályozták meg a továbbjutást. A körülállóktól megtudták, hogy a hullók házából kiszabadult egy tizenöt méter hosszúságú kobra, mely jelenleg a pénztárfülke előtt tekereg.

- Bocsánat - mondogatta Bárd Elekné, miközben átfurakodott a sokaságon, és egyenesen odalépett a szörnyeteghez. Halkan és behízselgően dudorászni kezdett, aztán megsimogatta a vérszomjas hulló fejét, és belépett az Állatkert kapuján.

⁷¹ Pécsi falfestés – Így is lehet! : Fliegauf Gergely szakmai blogja.

<http://bvpszichologiahirek.blogspot.com/2008/09/pcsi-falfests-gy-is-lehet.html>

A kígyó engedelmesen követte, be a kapun, át a pázsiton, el az oroszlánok és tigrisek zárkái előtt, vissza a saját ketrecébe, melyet a mozgásművésznő gondosan rázárt, majd lassú léptekkel viassasétált övéihez.

- Hát ezt hogy Bárd Elek harmincnyolc éves bankpénztáros nála tíz évvel fiatalabb feleségével (szül. Ulrich Nóra mozgásművésznővel), valamint két gimnazista fiával egy verőfényes tavaszi délelőttön csináltad? - kérdezte a férje, az elámult tömeg közepén.

- Nekem ez semmi - mondta szerényen Bárdné. - Vizsgázott, okleveles kígyóbűvölő is vagyok.

- És ezt miért nem mondtad meg soha? - kérdezte a férje, Bárd Elek bankpénztáros.

- Mert sosem kérdezted - mondta a felesége, és fiait kézen fogva, férje kíséretében elindult a főkapu felé.

2. Petőfi Sándor: Az álom...

Az álom
A természetnek legszebb adománya.
Megnyílik ekkor vágyink tartománya,
Mit nem lelünk meg ébren a világon.
Álmában a szegény
Nem fázik és nem éhezik,
Bibor ruhába öltözik,
S jár szép szobák lágy szőnyegén.
Álmában a király
Nem büntet, nem kegyelmez, nem bírál...
Nyugalmat élvez.
Álmában az ifju elmegy kedveséhez,
Kiért epeszti tiltott szerelem,
S ott olvad égő kebelén. -
Álmaimban én
Rabnemzetek bilincset tördelem!

(Szalkszentmárton, 1846. március 10. előtt)

3. Tömörkény István: Vita a kutya miatt

A kisvendéglő berendezéséhez tartozik, hogy a vendéglő kutyája szaladgál az asztalok alatt, kapar az ajtón, ha a kocsmába akar menni, akkor kinyitják neki, továbbá a macskák mosakodnak az ablakpárkányon a napfényben, s ha ki akarnak menni a konyhába, a kutyához mennek, és mondják neki macskanyelven, hogy kaparja meg a konyhaajtót.

A kutya ezúttal még nem volt ehethék, nem kívánczolt a konyhába, hanem az asztalok lába között sétált. A fejét fölfektette a vendégek térdére, az ismerősökre a két lábát is föltette, s a szemükbe tekintvén, mondta nekik kutyanyelven, csak úgy nézéssel:

- No, adjon Isten sógor, hát hogy van kend?

Bejön egy öreg bácsi a csöndes, napfényes délutánon, valami ideges ember lehet, mert ahogy széjjeltekin, már bosszankodik is azon, hogy minek ide ez a kutya-macska állatsereglet? A kutya valószínűleg nem érti ezt a beszédet, mert odamegy hozzá, és a térdére teszi a fejét. A bácsi megharagszik, s elrúgja a kutyát. Szokatlan üdvözlés ez a kutyának, nem szokta meg az ilyesmit, előbb nagyot kiált, és úgy szalad el.

A kutya nyikkantására az asztaloknál ülő emberek közül többen az ideges bácsira néznek, és korholás van a tekintetükben. A bácsi fészkelődik, és a maga védelmére azt mondja:

- Más vendéglőben ki van írva a falra, hogy kutyák bevitele tilos. Háttha máshol még a vendég se viheti be a kutyáját, akkor miért tart itt a vendéglős maga kutyát a szobában? Tartsa az udvarán, ha már kedve van a kutyatartáshoz.

Egy ember a falhoz támasztott mankók mellől csendesen szól:

- Azért mégse köllött volna mögrúgni a kutyát. Löhet avval beszélni. Löhet annak azt mondani, hogy csiba. Mögérti.

A bácsi visszabeszél, mondván:

- De kérem, ha magának így nekimegy a kutya, aztán a piszkos lábait fölrakja a ruhájára, hát...
- ránt egyet a vállán.

Az ember nézi:

- Nem piszkos annak a lába.

- Nem? - kérdezi a bácsi. - A sáros lába.

Az ember megint mondja:

- Nincsen most sár.

A bácsi apránként földühösödik.

- Hát akkor poros, az ördög bújjék bele.

Az ember szól:

- Akkor a maga lábába is belebújhatna az ördög, a maga cipője is poros. Mög ha sár van, akkor az ember talpa éppen olyan sáros, mint a kutyáé. Nincsen abban szőmélyválogatás.

A bácsi hallgat egy kicsit, de sehogy sincsen kedvére ez a rendreutasítás. Rágja a szivarját, s utóbb csak kifakad:

- Ha magára úgy rátehénkedett volna ez a kutya, mint énram, maga is csak elrúgta volna. Vagy nem?

Az ember csendesen mosolyog.

- Nem nagyon rúgdalózhatok, mert nem alkalmasak hozzá a lábak. Mert mind a kettőre ráhibázott a srapnel.

A bácsi jobban odanéz, látja a béna lábakat, kissé megrestelli magát. Azt mondja békülékenyen:

- Nono, kérem, azt nem tudtam. Csak úgy gondoltam, hogy egészséges lábbal...

A béna honvéd mondja:

- Akkor sem. Tudja uram, ha maga is úgy köszönhetné az életét egy hadikutyának, mint ahogy az enyimet én köszönhetöm, magának is másforma vélekődése volna a kutyákrul.

Az emberek bólintanak, hogy az így van. A bácsi megilletődve néz körül a kutya után. Szól neki:

- Gyere ide, kutyuska, kedves kutyuskám... Hozzanak már egy feketekávét, mert cukrot akarok adni a kutyának.

A kutyaügy ezzel a lovagiasság ismert szabályai szerint elintéződött.

4. Somlyó György: Mese arról, ki hogyan szeret

Van, aki azt hiszi, tehet, amit akar, hisz szeretik.

Van, aki azt hiszi, tehet, amit akar, hiszen szeret.

Van, aki úgy érzi, minden tetteire vigyáznia kell, éppen mert szeret.

Van, aki úgy érzi, minden tetteire vigyáznia kell, éppen mert szeretik.

Van, akinek számára a szerelem határos a gyűlölettel.

Van, akinek számára a szerelem határos a szeretettel.

De van olyan is, aki a szerelmet összetéveszti a szeretettel, s nem érti, hogy mások feleletül a gyűlölettel tévesztik össze a szerelmet.

Van, aki úgy szeret, mint az országútra tévedt nyúl, amely a fénycsókák csapdájába esett.
 Van, aki úgy, mint az oroszlán, amely széttépi azt, amit szeret.
 Van, aki úgy szeret, mint a pilóta a várost, amelyre bombáit ledobja.
 Van, aki úgy, mint a radar, amely a repülőket útját vezeti a levegőben.
 Van, aki békésen szeret, mint a kecske, amely hagyja, hogy megszopja az éhező kisgyerek.
 Van, aki vakon, mint a másikat alaktalanságába nyelő amőba.
 Van, aki esztelenül, mint az éjszakai lepke a lángot.
 Van, aki bölcsen, mint a medve a téli álmot.
 Van, aki önmagát szereti másban, s van, aki önmagában azt a másikat, akivé maga is válik általa.

5. Dalszövegek⁷²

- Váradi Roma Café – Umbala umba <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/32910/varadi-roma-cafe/umbala-umba-egyveleg-zeneszoveg.html>
- Will.i.am feat Eva Simmons - This Is Love
<http://www.azlyrics.com/lyrics/william/thisislove.html>
- Nem tudok én megjavulni (ismeretlen előadó)
 Nem tudok én megjavulni, józan ember lenni
 Nem tudok én úgy mint mások éjjel haza menni
 Éjfél után azt az utcát százszor végig járom
 Oda van temetve az én józanságom

 Attól a jó úr Istentől csupán egyet kérek
 Küldje hozzám azt a kislányt, mikor kikísérnek
 Hajtsa oda szőke fejét koporsómra sírva
 Legyek én is boldog legalább a sírban
- Killakitott – Éjfél <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/68505/killakitott/ejfel-zeneszoveg.html>
- Tibbah feat Siska - Tiltott Rap <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/35676/fur-tibor-tibbah/rekviem-zeneszoveg.html>
- Tibbah – Város <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/55536/fur-tibor-tibbah/varos-km-t-kyd-zeneszoveg.html>
- [Tibbah]
 Lassan a napfény átvált, elindul a downtempo
 Elkezd felettünk sötétedni a nagy freskó
 Halk robbanások, mint hóban a szánkó
 Forró baszik a prolikkal az álommanó
 Párkányok lábánál széles pásztoroló
 Érezni az éj szagát, mi álomban oldódó
 Van, aki párnára, van, aki parkban a padjára
 Van, aki ébred és elhúz a műszakjába
 Minden kép kába, épp elfér e periferiában

⁷² A dalszövegek terjedelme miatt az előadót és dalcímet személtetés gyanánt mutatok be, melyek forrását megadom, valamint néhány művet teljes hosszában tüntettem fel.

Ma éjjel sem fog teljesülni senki álma
Éjszakai bárók, neon reklám mottója
Van, aki dőzsöl, van, aki a kukát túrja
Megtelik gyorsan a kopott kurvák korzója
Pár részeg tántorgó az apróját számolja
Van, aki csendben az életét kioltja
És van, aki nem teszi, mert már átgondolta

[T-kyd]

Vérvörös szemek, mikor kihunynak a sárga fények
A falig ér a csend, de én a falakon túl élek
A lélek tiszta, mint az óceán, de törékeny
Az éjszaka előbb-utóbb felrobban, mint a porcelán
A fényed szórd le rám, ma enyém ez a város
Szívem tiszta, amit sár mos, nem vagy sármos, de ez itt nem káros
Én meg a szenvedély, tiéd a nap, enyém az éj
Nem kell az engedély, csak élj, tőlem ne félj
Én meg a város haver, mint én és a holdvilág
Két finom mákvirág, míg Nicole Kidman másvilág
Míg fáradt melós este fejét hajtja párnára
Én eladom a lelkem, ördög írd a számlámra
Az álmom engedem, hogy a lelkemben hazaússzon
Mi akkor indulunk, mikor te már a hazaúton
A város megszült, de nem enged, ez a börtönöm
Gyönyörű lányok, arcuk ragyog, szívük rohad már
Ha a tükörbe néznek látják, ahogy rohan már az élet
Az a kurva élet, álmodod vagy éled?
Minden utca olyan ismerős, de sose látott téged
Mint a kimondatlan szavak, amik sose érnek véget
36ezer emberrel élek, mégis magány éget
Én és a város, mint egy ócska kurva test
De néha zöld a gyógyszer, néha kék, akár az este...

[Tibbah]

Utolsó expressz elsüvít, mint a flex
A resti előtt a földön hűvös lesz az est
Sötét sikátorban körbe jár egy parázs
Már érkezik a varázs, íze szúr, mint a darázs
Üres parkolóban gazdát cserél egy táska
A tartalmának értéke vagy 10 család álma
Szánalmas járőr grátiszba veszi a szexet
Cserébe nem basztatja majd a kéj részleget
Apró kis részletek, a város fenyeget
Mindenki a máséból akar majszolni egy szeletet
Könnyen fogalmazott kispolgári imák
A pohár aljára tapadt igazság morzsák
Valahol a szerelem tölti be a meleg szobát
Van, aki bámulja és elégíti perverz hajlamát
Van, aki kóstolja a bűn édes zamatát
Van, akit elvisznek, így bánja már a mannát

- Tom Boxer & Morena feat. J Warner - Deep In Love

6. Dalszövegek

- Ogli G: Börtön

Nyílik a tátika a faszom ki van má, egy újjab nap kezdődik, osztják a reggelit
 Egy újjab nap kezdődik, osztják a reggelit.
 Kimegyünk a WC-re és irkálunk a falra,
 három igaz testvér egymásnak válaszolgat.
 Olvasom a faxot, mely nem szólhatna másról,
 kíváncsi vagy miről? Csakis a bulizásról,
 mert buli van fogdán a falakon át is.
 Nem számít, hogy szét bobnak akárhová is.
 Rakjanak minket, mert megoldunk mindent.
 Faxolunk, vagy ordítunk, mert idebent ez így megy.
 De ne térjünk el a bulitól, mert ma csak ez számít.
 Kristófnak a névnapja van, de hol vannak a gádzsik?
 Tiszta szívből kívánom, hogy érezzed jól magad.
 Nem számít, hogy köztünk vannak a kibaszott nagy falak.
 Ez oldalon vaaa, nagy az összetartás,
 a jó gyerekek között megy a kiabálás.
 A férfi házban lakni nem is olyan vészes.
 Feltaláljuk magunkat, rákényszerít az élet.
 Hallod ezt a dalt, te ne vond meg a vállad,
 mert bekerülhetsz bármikor az előzetes házba.
 Refrén:
 Börtön, börtön,
 hol a büntetésem töltöm,
 akármilyen hihetetlen itt van ez földön.
 Férfiak vagyunk és férfiházban lakunk.
 Körülményekre mi kibaszottul szarunk.

Felmerült a kérdés, hogy hogy kerültünk ide.
 Lekapcsolták a desztók a bünszervezetet.
 Rendőrségi fogdán ébresztettek másnap.
 Kivittek vagy tizen házkutatásra,
 nem volt otthon semmi, de szét szedték a lakást.
 Keresett vagy két napja, de nem talált a család.
 Ott hagytam egy cetlit a konyha asztalon:
 Fölkaptak a desztók, baszhatom.
 Még fel sem fogtam testvér, azon kaptam magam
 oltogat az előadó: hiába is tagadsz.
 Faggatott a rendőr, de én nem mondtam semmit.
 Oltogattuk egymást röviden csak ennyi.
 Nem szarozott sokat tűnés a picsába.
 Olvasd el jogaidat és húzzál a zárkádba.
 Kattant a bilincs, elvezettek szépen.
 Csoszogtam a zárka felé, hogy ezt én nem értem.
 Intéztem egy lázadást, mert nem volt séta soha.

Átbasztak a Venyigébe, hol megtörtént a csoda.
 Testi kényszer, kiabálta a marha.
 Kicsavarták a karomat és felbasztak a falra.
 Azt mondta itt ő főnök, menősködött veréb,
 még nem tudta, hogy ezért leszakitom a fejét.
 Így teltek a napok megismertek a rabok.
 Kamáztak,, mert levágták, hogy nem rossz gyerek vagyok.
 Párhuzamosan tárgyalások folytak,
 827 nap múlva szépen szabadultam.
 És a hab a tortán, hogy szétrúgták a bordám,
 de nem lett volna így most nem volna e nótám.
 Refrén

- Ryme Project: Földalatti beatek <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/18706/rhyme-project/foldalatti-beatek-zeneszoveg.html>
- TM & Riddler: Gyűlölet <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/28537/riddler/gyulolet-feat-tm-zeneszoveg.html>
- KAMIKAZE: A bárányok nem hallgatnak <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/10708/kamikaze/a-baranyok-nem-hallgatnak-zeneszoveg.html>
- Tibbah km. Rydu – Rekviem <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/35676/fur-tibor-tibbah/rekviem-zeneszoveg.html>
- Killakikitt: Legenda <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/60945/killakikitt/legenda-zeneszoveg.html>

7. Dalszövegek

- Animal Cannibals: Északon Délen <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/45795/animal-cannibals/eszakon-delen-zeneszoveg.html>
- Caramel: Hat év után

Ez az életről szól ez a dal,
 Ez az életről szól ez a dal.

Mikor hat év után a börtönből kijöttél,
 Nem az várt kinnt amiben felnőttél.
 Anyád már nem olyan boldog mint rég,
 Hiszen évekig nem látta szép gyermekét.

Szegény az utca, szegény most minden,
 Sok családnál kenyér sincsen.
 Várják a postást, hogy jöjjön a segély,
 Az asztalon végre legyen egy kis kenyér.
 Mikor a tehetetlenség nagyon fáj,
 Nem tudod, hogy mit csinálj,
 Jönnek a haverok, oltogatnak téged
 Velük mész, hogy legyen egy kis pénzed.

Mert a családnak enni kell,
Nincs mese, menni kell.
Meló nincs, de ha lenne sem kapnál,
Mert barnább vagy az átlagnál.

Arra figyelj testvér, hogy ne vigyenek el,
S a hibáidat ne kövesd el még egyszer.
Ha nem figyelsz, a fiatal életed rácsok közt élheted.
Én odafigyelek, hogy el ne vigyenek.
Mikor a játékgép előtt ülsz és vársz,
A fekete nyolcason úszik a ház.
Repülnek az aranyak, mennek az évek,
Észre sem vetted, de elhagytak téged.

A gyereket más ember neveli fel,
Te meg csak nézed, hogy veszít el.
A családot amire oly büszke voltál,
Nem vagy a fiadnak apja,

Hol voltál
Amikor mást hívott a te fiad apjának,
Hol voltál, hol jártál.
Amikor kellettél volna a családnak
Hol jártál.

Arra figyelj testvér, hogy ne vigyenek el,
S a hibáidat ne kövesd el még egyszer.
Ha nem figyelsz, a fiatal életed rácsok közt élheted.
Arra figyelj testvér, hogy ne vigyenek el,
S a hibáidat ne kövesd el még egyszer.
Ha nem figyelsz, a fiatal életed rácsok közt élheted.
Én odafigyelek, hogy el ne vigyenek.
Én odafigyelek, hogy el ne vigyenek.

- Killakikitt: Üzenet <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/68525/killakikitt/uzenet---zeneszoveg.html>
- Nótár Mary: Jaj de cuki <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/72333/notar-mary/jaj-de-cuki-zeneszoveg.html>
- Tibbah: Álom Magyargyerek <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/37795/fur-tibor-tibbah/alom-zeneszoveg.html>

8. Dalszövegek

- Anima Sound System: Tedd a napfényt be a számba
<http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/56102/anima-sound-system/tedd-a-napfenyt-be-a-szamba-zeneszoveg.html>

- Kis Grófo: Rázd meg a testedet <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/74055/kis-grofo/razd-meg-a-testedet-zeneszoveg.html>
- Hősök: Örült oldal álma <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/23713/hosok/orult-oldal-alma-zeneszoveg.html>
- Nótár Mary: Húzza-húzza <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/72328/notar-mary/huzza-huzza-zeneszoveg.html>
- Nótár Mary: Szép harangok
Kis falumba szól a harang,
Esküvőre hívatnak.
Robiéknaál nagy lagzi lesz,
Két napig is mulatnak.

Refr. (2x):

Szép harangok, harangok,
Csak Nekünk szóljatok!
Mondjátok el a világnak,
Hogy Ők milyen boldogok!
Jaj, de szép ez a menyasszony,
A vőlegényhez való.
Ó, a földön párjuk nincsen,
Nem is láttam hasonlót.

Refr. (2x):

Szép harangok, harangok,
Csak Nekünk szóljatok!
Mondjátok el a világnak,
Hogy Ők milyen boldogok!

Pezsgővel koccintsatok,
Áldás legyen Rajtatok.
Azt kívánom, hogy a gólya,
Vendég legyen Nálatok.

Szép harangok, harangok,
Csak Nekünk szóljatok!
Mondjátok el a világnak,
Hogy Ők milyen boldogok!

Refr. (2x):

Szép harangok, harangok,
Csak Nekünk szóljatok!
Mondjátok el a világnak,
Hogy Ők milyen boldogok!

- Tibbáh: Pulzus <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/43828/fur-tibor-tibbah/pulzus-km-diggieman-b-kozep-nomagrof-zeneszoveg.html>

9. Dalszövegek

- Belga: Gyaloglás vége <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/4351/belga/a-gyaloglas-vege-zeneszoveg.html>
- Deego: Izgalmas dolgok <http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/9318/deego/izgalmas-dolgok-zeneszoveg.html>
- Paul & Fritz Kalkbrenner - Sky and Sand lyrics

In the nighttime
When the world is at it's rest
You will find me
In the place I know the best
Dancin', shoutin'
Flyin' to the moon
You don't have to worry
'Cause I'll be come back soon

And we build up castles
In the sky and in the sand
Design our own world
Ain't nobody understand
I found myself alive
In the palm of your hand
As long as we are flyin'
All this world ain't got no end
All this world ain't got no end

In the daytime
You will find me by your side
Tryin' to do my best
And tryin' to make things right
When it all turns wrong
There's no fault but mine
But it won't hit hard
'Cause you let me shine

And we build up castles
In the sky and in the sand
Design our own world
Ain't nobody understand
I found myself alive
In the palm of your hand
As long as we are flyin'
All this world ain't got no end
[2x]

And we build up castles
In the sky and in the sand
Design our own world

Ain't nobody understand
I found myself alive
In the palm of your hand
As long as we are flyin'
This world ain't got no end

- Sub Bass Monster: Az alvilágnak nincs romantikája

<http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/3192/sub-bass-monster/az-alvilagnak-nincs-romantikaja-zeneszoveg.html>

10. Lázár Ervin: A Hétfejű Tündér

A kék meg a sárga

Egyszer két festékpötty – egy kék meg egy sárga – egymás mellé esett a papírra. Egészen közel, a szélük összeért.

– Nem menne kicsit távolabb? – mondta ingerülten a Kék.

– Menjen maga – válaszolta a Sárga –, s különben is, talán köszönné!

Ezzel hátat is fordított volna, mert a Kéket parasztos színnek tartotta – csak hát ez a festékpöttyöknél nehéz ügy, mert sem odébb menni, sem hátat fordítani nemigen tudnak.

– Még hogy én köszönjek?! Egy Sárgának! – morgott fitymállóan a Kék, és bizonyára lebiggyesztette volna a szája szélét, ha lett volna neki.

– Talán csak nem azt akarja mondani, hogy nekem kellene előre köszönnöm?

– De azt. Ha nem látná, én a Kék vagyok!

– Engedje meg, hogy föl kacagjak – mondta gúnyosan a Sárga –, hiszen maga a legközönségesebb szín a világon, nem is lehet egy napon említeni velem... és legyen szíves, ne könyököljön az oldalamba.

– Először is maga könyököl az én oldalamba, másodszor pedig én színezem az eget, a tengert, a vizeket, a legszebb virágok kékek, és az emberi szemek közül is a kékek a legszebbek. Képzelden el egy sárga szemű embert... brr... vagy sárga vizet! Egyáltalán, hogy mer megszólalni mellettem!

– Mindig tudtam, hogy nagyon közönséges, de hogy ennyire! Mégiscsak túlzás! Még hogy a kék virágok a legszebbek! Látott már maga kankalint? Meg őszi erdőt? Maga túl mohó. Beszínezi az egész eget meg a tengert, csupa kék mindenütt. Unalmas. Én mértéktartó vagyok, sohasem válok unalmassá... Kérem, ez mégiscsak disznóság, most már egészen belém mászik... Árnyalatokban rejtőzöm, kis foltokban jelenek meg. S egyébként is, ha nem tudná, én az Okker családból származom.

– Okker?! Erre vág fel! Az is egy család? Az én őseim sokkal előkelőbbek, például sohasem lenne közülük senki olyan tolakodó, mint maga! Tudja meg, hogy én Ultramarin vagyok.

– Hah! – kezdte a replikát egy színészi felkiáltással a Sárga, akkor különben már rég összefolyt a két festékpötty, de nem volt ideje befejezni a mondatot, mert a kisfiú, akinek az ecsetjéről lehullottak, meglátta őket, és így szólt:

– Nicsak, milyen szép zöld pötty!

11. Juhász Magda: De jó lenne...

De jó lenne jónak lenni,
mindig, mindig csak szeretni,
lelkem szállna, mint a lepke,
olyan könnyű, lenge lenne.

De jó lenne jónak lenni,
csak a szépet észrevenni,
nem félni, és nem remegni,
mindig, mindig csak szeretni.

De jó lenne jónak lenni,
a nagy Istent megkeresni,
a lábához kuporodni,
és az Igét befogadni.

De jó lenne... de nem lehet.
Farkasok közt nem élhet meg,
aki bárány, aki balga,
megrohanja azt a falka.

Megrohanják, leteperik,
mert a jót itt nem szeretik.
Lelkünk fáradt, szívünk remeg,
nincs közöttünk aki szeret?

Gyilkosságok, fegyver, átok
miért sújtja a világot?
Hisz` szeretni könnyebb lenne,
lelkünk szállna, mint a lepke.

De jó lenne jónak lenni,
egymás kezét megkeresni,
és a gonoszt mindörökre
eltemetni, elfeledni.

De jó lenne jónak lenni...
Budapest, 2007.

Zene: Kávészünet: De jó lenne

http://www.youtube.com/watch?v=J1Fm2cWfOtQ&list=FL6GiLsv23BNlP6T02IBeVdw&index=7&feature=plpp_video

12. Karinthy Frigyes: Találkozás egy fiatalemberrel

Jókedvű voltam, sok mindent elfelejtettem, körülményesen meggyújtottam a szivarom, és nekivágtunk az Andrássy útnak. Én szép és drága feleségem mosolygott rám a fátyol alól, én szép kedvesem, aki, íme, szeretett, és megengedte, hogy szeressem.

A fiatalemberrel a Duna-parton találkoztam, hat óra felé. Elment mellettünk, már alkonyodott akkor, nem vettem észre. Már húsz lépésnyire lehetett, mikor hátulról megpillantottam. Egyszerre elhallgattam, és zavart nyugtalanság fogott el. A karcsú derék egy rakodóhajó háttéréből vált ki élesen, de mégis, azt hiszem, a lépéseiről ismertem rá. Kicsit kopottak a

ruhák. A kezében széles füzetet vitt. Tizennyolc vagy csak tizenhét éves talán... még haboztam, nem mertem elhinni... el akartam fordulni, de egyszerre éles nyilallás vonaglott át a szívemen, és utána oly heves dobogás fogta el, hogy meg kellett álljak. Egy mozdulatát láttam meg, amint a kezét felemelte, és maga elé tartotta, ó jaj, rettenetes, ez volt a kéz, még a vágást is megismertem rajta, amit a tornateremben...

A feleségem csodálkozva nézett rám, és én hebegve mondtam:

- Kérlek... várj rám... beszélnem kell ezzel a fiatalemberrel...

És otthagytam őt és előresiettem. Nemsokára aztán meglassítottam a lépteimet. Már alkonyodott. A fiatalember nem fordult meg. Tudta, hogy mögötte vagyok. Nyugodtan ment tovább, egy hajókötélkőnél nyugodtan megállt, és a csendes Duna felé fordult s nézett át, messze a hegyek felé. Borzasztó zavarban voltam, a torkom köszörültem. Melléje álltam, hogy észrevétessem magam. Lopva a száját néztem, mely fiatalabb és keskenyebb volt még, mint az enyém. A szeme nagyobb és világosabb. Ó, ő volt az. És a füzet a kezében, a régi füzet... amit a szekrényem fenekére tettem és elfelejtettem... Nehéz, szorongó izgalom volt ez.

- Hát... nem látsz?... - mondtam végre halkan.

- De igen - mondta, de nem fordult felém.

Zavartan hallgattam. Aztán elszégyelltem magam. Nevetséges. Egy tizennyolc éves fiatalember! A találkozás különös, de fel kell találjam magam. Elfogulatlan leszek. Örüljön, hogy alkalmam volt meglátni engem.

- Azonnal megismertelek - mondtam hangosan -, amint elmentél mellettem.

- Tudom - mondta.

- Hát mért nem jöttél oda? Nem vagy kíváncsi rám?

Nem felelt. Ideges lettem.

- Jó, tudom, milyen tartózkodó és gőgös vagy. De látod, ennek semmi értelme... Hidd el, rájöttem, hogy semmi értelme... Majd elmagyarázom neked... Magad is belátod majd, hogy nem maradhattam tartózkodó és gőgös... De hát miért nem nézel rám... Nézd, bajuszom van... Huszonhat éves vagyok... De furcsa vagy. Haragszol rám?

Nem felelt. A szája keserűen összehúzódott.

- Eh!... - mondtam. - Ez a nagyszerű hallgatás! Jó, jó, emlékszem már... Hát aztán? Örökké nem csinálhatja azt az ember. Né, még talán szemrehányásokat teszel. Ugyan kérlek, a nagy hallgatásod nem olyan nagy dolog... Nem látom, hogy sokat használt neked... A ruhád nagyon szárnalmas, édes fiam. És sovány vagy. Már engedj meg, nem tudnék ilyen ruhát felvenni... Na, mi az! Sírj egy kicsit, kapsz egy krajcárt!

Most nézett rám először. Keményen rám nézett, a szemembe. Aztán megint elfordult.

- Sokat beszélsz - mondta szárazan.

Megsértődtem.

- Ó! Ugyan! Nagyon tökéletesnek képzeled magad. Igenis, beszélek, mert tanítani akarlak... érted? Végre, idősebb vagyok nálad... és én azóta sokat láttam... és sokat tapasztaltam... te gyerek vagy... mit tudod te...

Egyszerre elcsuklott a hangom, lehorgasztottam a fejem, és egészen halkan és zavartan mosolyogtam, és halkan és zavartan felemeltem a kezem, és zavartan mosolyogva suttoztam:

- ...Hát mit tegyek?... hát azt nem lehetett, ahogy te gondoltad. Hidd el, kérlek, nem lehetett... én próbáltam... de igazán nem lehetett...

Most felém fordult. Elgömbült szájjal, gyűlölettel nézett rám.

- Hol a repülőgép? - kérdezte rekedten.

Zavartan dadogtam:

- Hát... mit tegyek... feltalálták... Farman... a Wright-testvérek... nem voltam ott... De hidd el, ők is elég jól csinálták... egész jó, aránylag... lehet vele repülni...

- Látom - mondta gúnyosan. Aztán megint rám nézett. - Hol az Északi-sark?

Lesütöttem a szemem:

- Valami Peary elérte... Kérlek, hát nem volt időm... te tévedtél... nem lehet mindent... én akkor az egyetemre jártam...

- Úgy - mondta.

Aztán:

- Hol a büszke és szabad Magyarország?

- Kérlek alássan... igazán furcsa vagy... dolgozunk rajta... én is... de az nem megy olyan hamar... az embernek élni is kell.

Hadarni kezdtem:

- De látod... azért én igyekeztem... hogy legyen valami abból... amit neked, megígértem... írtam ám. Elég jó dolgokat írtam... Nézd meg csak kérlek a kirakatokat... a nevem ismerik... jónevű vagyok... ahogy te akartad... és az emberek eléggé tisztelnek... És látod, könyveket is írtam... ahogy te elgondoltad... nézd csak... itt van egy... elég jó...

Idegesen kapkodtam ki a zsebemből egyik könyvemet, amiben humoros rajzok és novellák vannak, és mutattam neki.

- Nézd csak... elég jó...

Egyetlen pillantást vetett csak a könyvre, nem nyúlt utána.

- Igen, láttam már - mondta kurtán. - Elég jó.

Kinyújtotta a karját az alkonyodó láthatár, az elgörbülő hegyek felé.

- Hol a nagy szimfónia, a rettenetes színjáték a szürke láthatárról és a gőgös istenekről, akik ott lüktetnek és vonaglanak a láthatár mögött?

Elpirultam.

- Hát, kérlek... azt nem lehetett... Azt nem lehet három felvonásban megcsinálni... Te tévedtél... A szürke láthatárt nem tudja eljátszani egy színész... aztán rájöttem, hogy ez nem is a megfelelő műfaj... és nem is tudnék elkészülni vele... Hanem írtam erről egy csinos szonettet... egy előkelő revü hozta... és tetszett... és azóta jobban fizetnek...

Nem felelt. Komor hallgatásba merült, tekintete eltűnt a távolban. Akartam még mondani valamit, megmagyarázni, hogy milyen fiatal ő... de homályosan emlékeztem rá, hogy ilyenkor, mikor így néz, nem lehet őt zavarni. Egyszerre eszembe jutott a feleségem, és nyugtalankodni kezdtem.

- Kérlek... - mondtam - jöjj velem, bemutatlak a feleségemnek. Ó, ennek örülni fogsz. Nagyon szép asszony... értékes, nagyszerű nő... látod... és én meghódítottam... szeret engem... látod... vagyok valaki... ahogy te akartad...

Most rám nézett, és a szemében végtelen gúny volt.

- Meghódítottad - mondta. - Ugyan! Ó, milyen büszke vagy rá! Te mentél hozzá és meghódítottad!... A várkastély leszállt a hegyről, és ostrommal bevette a völgyet!... A tölgy meghódította a folyódárt, és szerelmesen körülcavarta... Miért nem jön ide a feleséged?

Összehúztam a szemem.

- Ostoba vagy - mondtam. - Gyerek vagy. Ezek fantazmagóriák. Nincs igazad. Nekem van igazam. Én felnőtt vagyok, és megismertem az életet. Mit tudsz te az életről! Téged mindenki kinevetne!

Egészen mellém állt, a szemembe nézett. Most láttam meg sűrű és barna haját.

- Nem akartam megismerni az életet... azt akartam, hogy az élet ismerjen meg engem... Igaz, engem mindenki kinevetne, és te nem akartad, hogy miattam téged kineveessenek... De te tudod, nézz a szemembe, merj a szemembe nézni!... te tudod, hogy te vagy a nevetséges és kicsi... és hogy nekem van igazam... és hogy nem nevetséges, amit én mondok... te tudod, hogy nekem van igazam... te szegény... te kicsi... te senki... Merj a szemembe nézni...

El kellett fordulnom; a helyzet ostoba és kínos volt. Ő lassan távolodott el tőlem, aztán nem nézett többé rám, lassan, gondolkodva indult meg...

Percek múlva, halkán tudtam csak megszólalni:

- Hová mész? Maradj... - suttogtam. De nem fordult már vissza. Csak a szavát hallottam még, távolról:

- Emlékezz rá, hogy egyszer még, utoljára, találkoztál velem... És ha van még benned valami belőlem, mártsd be tolladat a lenyugvó nap tűzébe, s írd meg nekik... írd meg ezt a találkozást... és írd meg nekik, hogy hagytalak el, és hogy tűntem el, beleolvadva az alkonyodó égbe, ifjan, szépen és végtelenül szabadon, hogy ne lássalak többé...

Ezeket nagyon messziről hallottam már, és a karcsú alak vékonyodott, elfolyt, felemelkedett. Még néztem, azt hittem, hogy látom, de aztán rájöttem, hogy a vörös égen egy vékony felhő lebeg csak.

A feleségem türelmetlen lett.

- Ki volt ez a fiatalember? - kérdezte.

- Egy régi ismerősöm - mondtam neki zavartan. - Kedves fiú...

- Igen - mondta a feleségem kicsit élesen. - Csak rossz modora van. Miért nem mutatkozik be? Pedig feltűnően hasonlít hozzád.

Aztán idejöttünk a kávéházba. Nehéz kedvemről lassan oszolt el a görcs.

A téma szép - mondtam magamban, felvidulva. - Versnek kicsit hosszú volna. De egy novellát lehet belőle csinálni. Röviden, szatirikusan. Ma úgyis kedd van, szállítanom illik valamit.

Papírt kértem, és rövid habozás után leírtam a címet: "Találkozás egy fiatalemberrel..."

És csak tompán fájt már a seb.

13. Szabolcsi Erzsébet: Pozitív

Holnap újra lesz egy fonál,
melyen lenghet majd életem.

Holnap újra szólal egy szó,
s ismét dalolhat énekem.

Holnap újra lesz egy pohár,
melyet tarthat majd két kezem.

Holnap összeforr egy lélek,
s utána éltem élhetem...

14. József Attila – Én nem tudtam

Én úgy hallgattam mindig, mint mesét
a bűnről szóló tanítást. Utána
nevettem is - mily ostoba beszéd!
Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!

Én nem tudtam, hogy annyi szörnyűség
barlangja szívem. Azt hittem, mamája
ringatja úgy elalvó gyermekét,
ahogy dobogva álmait kínálja.

Most már tudom. E rebbentő igazság
nagy fényében az eredendő gazság
szívemben, mint ravatal, feketül.

S ha én nem szólnék, kinyögné a szájam:
bár lennétek ily bűnösök mindnyájan,
hogy ne maradjak egész egyedül.

1935. augusztus 7.

15. Choli Daróczi József - Dal

Felettem az ég sosem volt kék
füst takarta mindig a napot.
felettem nem ragyogott csillag:
apám temető mellett lakott.
Előttem nem volt taposott út:
minden lépés első, az enyém.
Előttem nem a rétek zöldek
a rét vagyok, a gazdag televény.
Imát a varjaktól tanultam,
anyám mindig bús nótát dúdolt.
Füstkárpitból, anyám bús dalával,
a világ elém így rúgtatott
Előttem nem nyílnak virágok,
kutyatej virult az udvaron.
Önmagam, a magam zugában,
a világhoz csak most szoktatom.
Felettem az ég sosem volt kék,
füst takarta mindig a napot.
Felettem nem ragyogott csillag,
de a temető mellől elballagok.

15. Jónás Tamás: Hallgatás helyett

Én nem sokat tudok rólad, de te
se tudhatsz rólam sokat. Nemde? De.
Vagy kértem én, hogy olvasóm legyél?
Hagyd abba most, jobb még az elején.

Ma verset írtam. Hallgatás helyett.
Így pár mondatnak küldetése lett.
De nem érdeklődik, nem is üzen.
Ha majd akar, rögtön befejezem.

Ki verset ír, ölhetne is akár.
Ki tudja, melyikkel nagyobb a kár.

Hogy rossz ez így neked? Na, ja. Tudom.
És unod. Nem nagy ügy. Én is unom.
És nem is tudsz vele mit kezdeni.
Ki kezdje, én vagy te, szégyenleni?

A felnőtt ember egyet megtanul:
mindene régi, csak a sorsa új.
A sorsa, amin osztotnia kell,
nem ő rendezte, s nem ő hiszi el.

16. József Attila: A bűn

Zord bűnös vagyok, azt hiszem,
de jól érzem magam.
Csak az zavar e semmiben,
mért nincs bűnöm, ha van.

Hogy bűnös vagyok, nem vitás.
De bármit gondolok,
az én bűnöm valami más.
Tán együgyű dolog.

Mint fösvény eltűnt aranyát,
e bűnt keresem én;
elhagytam érte egy anyát,
bár szívem nem kemény.

És meg is lelem egy napon
az erény hősein;
s hogy gyónjak, kávézni hívom
meg ismerőseim.

Elmondom: Öltem. Nem tudom
kit, talán az apám -
elnéztem, amint vére folyt
egy alvadt éjszakán.

Késsel szúrtam. Nem szinezem,
hisz emberek vagyunk
s mint megdöföttek, hirtelen
majd mi is lerogyunk.

Elmondom. S várom (várni kell),
ki fut, hogy dolga van;
megnézem, ki tűnődik el;
ki retteg boldogan.

És észreveszek valakit,
ki szemmel, melegen
jelez, csak ennyit: Vannak itt
s te nem vagy idegen...

Ám lehet, bűnöm gyermekes
és együgyű nagyon.

Akkor a világ kicsi lesz
s én játszani hagyom.

Én istent nem hiszek s ha van,
ne fáradjon velem;
majd én föloldozom magam;
ki él, segít nekem.

1935. augusztus